

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Природничо-географічний факультет
кафедра географії

І.М. ВОЙНА

ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ

навчально-методичний посібник

ВІННИЦЯ 2023

Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією природничо-географічного факультету

Протокол № 9 від 10.04.2023 року

Рецензенти: *Поліщук В.М.* кандидат географічних наук, доцент кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»

Яцентюк Ю.В. доктор географічних наук, професор кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Война І.М. Географія населення: навчально-методичний посібник (для студентів галузі знань 10 Природничі науки, спеціальності: 103 Науки про Землю) – Вінниця, 2023. – 88 с.

Посібник містить завдання до лабораторних робіт, та вказівки щодо їх виконання. Подані питання для обговорення на практичних роботах, теоретичні відомості, статистична інформація. Для перевірки засвоєння матеріалу наводяться питання самоконтролю та тестові завдання.

Навчально-методичний посібник розрахований для студентів галузі знань 10 Природничі науки, спеціальності: 103 Науки про Землю

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
Програма навчальної дисципліни.	6
РОЗДІЛ 1.	
<i>Основи географії населення. Географія праці</i>	11
<i>Лабораторна робота № 1</i>	
Динаміка чисельності населення світу.	11
<i>Лабораторна робота № 2</i>	
Відтворення населення. Народжуваність.	15
<i>Лабораторна робота № 3</i>	
Відтворення населення. Смертність.	20
<i>Лабораторна робота № 4</i>	
Відтворення населення. Природний приріст	25
<i>Лабораторна робота № 5</i>	
Статеві-вікова структура населення.	29
<i>Лабораторна робота № 6</i>	
Трудові ресурси і зайнятість населення.	38
РОЗДІЛ 2.	
<i>Географія розселення. Етнічна географія.</i>	29
<i>Лабораторна робота № 7</i>	
Міграції населення.	44
<i>Лабораторна робота № 8-9</i>	
Розміщення населення. Географічні форми розселення.	48
<i>Практична робота № 1-2</i>	
Расовий та етнічний склад населення.	55
<i>Практична робота № 3</i>	
Релігії світу. Розвиток цивілізацій.	62
<i>Практична робота № 4</i>	
Оцінка якості життя населення.	65
<i>Лабораторна робота № 10</i>	
Комплексна характеристика населення свого краю.	68

Тематика для індивідуального науково-дослідного завдання.	69
Список рекомендованої літератури	70
Додатки.	72
<i>Додаток А</i>	
Показники відтворення населення країн світу у розрахунку на 1000 осіб у 2022 році	72
<i>Додаток Б</i>	
Список країн за показником сальдо міграції та рівнем урбанізації 2020 рік	81
<i>Додаток В</i>	
Густота населення світу	87
<i>Додаток Г</i>	
Етнічний склад населення України	88

Передмова

Географія населення є одним із основних, базових дисциплін для студентів-спеціальності 103 Науки про Землю. Вивчення чисельності, структури та географічних аспектів територіального розподілу і пере розподілу населення дозволяють студентам зрозуміти комплексність і різноманітність територіальної організації суспільства, його взаємозв'язку з навколишнім середовищем.

Курс з географії населення передує галузевим і регіональним курсам з суспільної географії України та регіональної соціальної і економічної географії.

Метою навчально-методичного посібника «Географія населення» є доповнення теоретичних знань студентів про основи демографії і географії населення, практичних вмінь опрацьовувати демографічну інформацію та знати способи її обробки; здобуття практичних навичок розрахунку демографічних коефіцієнтів та їх аналізу, формування уявлень про просторові та часові особливості демографічних процесів в світі та Україні, їх причини та наслідки.

Тому основну увагу при виконанні лабораторних робіт надано розгляду основних закономірностей, що визначають рух, структуру і розміщення населення, розкриттю понять і категорій географії населення і суміжних дисциплін. Теоретичні положення в посібнику подано на основі матеріалу про Україну і зарубіжні країни.

Тематика лабораторних робіт тісно пов'язана з лекційним з географії населення. Практичні і лабораторні заняття з географії населення мають на меті забезпечити закріплення і розширення теоретичних знань, отриманих студентами в процесі самостійної роботи з географічною літературою, конспектами лекцій, довідниками та іншими джерелами, особливу увагу на лабораторних заняттях з географії населення необхідно звернути на набуття навичок складання графіків і діаграм, на роботу зі статистичним матеріалом і картографічними джерелами.

В роботі зі статистичними матеріалами головна увага звертається на набуття вмінь співставляти цифрові показники, відбирати серед них необхідні, які найкраще характеризують демографічні процеси, оцінювати порядок, співвідношення і динаміку величин, які вивчаються.

У кожній темі в навчально-методичному посібнику розроблено по декілька варіантів, що дозволяє надавати студентам для виконання завдання з індивідуальними даними.

В деяких темах для контролю знань студентів наведені таблиці з показниками, які характеризують структуру населення (вікову, зайнятість) в окремим країнах або регіонах без зазначення цих територій. На основі співставлення цих показників необхідно визначити, до якого типу країн чи регіонів вони належать.

В якості підсумкового лабораторного заняття рекомендується виконати завдання зі складання комплексної характеристики населення своєї області за статистичними даними і картами.

Програма навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1

Основи географії населення. Географія праці.

ТЕМА 1. *Теоретичні основи та історія становлення «Географії населення».* Об'єкт і предмет географії населення. Головні завдання навчального курсу «Географія населення». Структура курсу, основні розділи. Місце географії населення в системі знань про населення та в суспільній географії. Групи галузевих і просторових наукових дисциплін у рамках географії населення. Зв'язки географії населення з демографією, етнологією, економікою, соціологією та іншими науками, об'єктом вивчення яких є населення. Методи географічного вивчення населення: системний, порівняльний, статистичний, математичний, соціологічний, картографічний, прогнозний. Історія географічного вивчення населення. Сучасні демографічні дослідження у світі та в Україні. Джерела інформації про населення. Облік населення в різні історичні епохи. Історія переписів населення у світі та в Україні. Принципи проведення перепису населення. Перший Всеукраїнський перепис населення 2001 р. Поточний облік населення. Реєстри. Проблема організації реєстру населення в Україні. Діяльність ООН у вивченні і статистичному обліку населення світу. Сучасні зарубіжні та вітчизняні довідкові періодичні видання демографічного змісту.

ТЕМА 2. *Демографічний розвиток людства.* Кількість населення. Людність території. Відносні коефіцієнти зростання населення. Динаміка кількості населення світу та окремих регіонів. Характеристика періодів демографічного розвитку людства. Розподіл населення за континентами. Динаміка кількості населення різних типів країн. Найбільші за кількістю населення країни світу. Зміни кількості міського та сільського населення. Динаміка кількості населення України. Проблема світової демографічної асиметрії як результат різної демографічної динаміки Півночі і Півдня. Оптимістичні та песимістичні прогнози зміни кількості населення світу, регіонів і окремих країн.

ТЕМА 3. *Природний рух населення.* Сутність процесів природного відтворення населення. Чинники природного руху населення: соціально-економічні, культурно-психологічні, демографічні, їх специфічний вплив на процеси народжуваності і смертності. Народжуваність та її головні показники. Динаміка процесів народжуваності у світі та окремих регіонах. Динаміка смертності населення світу. Територіальні особливості повікового розподілу смертності. Показник загального коефіцієнта дитячої смертності як один із

макроекономічних критеріїв. Регіональні аспекти дитячої смертності. Структура смертності за причинами смертей. Природний приріст населення регіонів. Загальний коефіцієнт природного приросту. Диференціація країн світу за рівнем природного приросту. Проблема депопуляції населення багатьох розвинених держав світу. Середня очікувана тривалість життя населення, її динаміка та регіональні відмінності. Типи відтворення населення. Концепція демографічного переходу. Характеристика фаз демографічного переходу. Види демографічного переходу: англійський, французький, японо-мексиканський. Сутність категорії демографічного оптимуму. Демографічна політика, зміст її напрямів. Динамічні тенденції та просторові відмінності природного відтворення населення України. Характер відтворення населення України і проблеми розробки та реалізації демографічної політики в Україні.

ТЕМА 4. Вікова, статевая та соціально-економічна структура населення світу. Статевий склад населення світу та регіонів. Демографічні та соціально-економічні фактори формування статевої структури населення. Поняття фемінізації та маскулінізації. Особливості статевого складу населення різних вікових груп. Розподіл населення за віком. Гістограма вікового складу та вікової динаміки. Вікові категорії, виділені за біологічною та економічною ознаками. Типи вікових структур населення: прогресивний, стаціонарний, регресивний. Застосування графічного методу для вивчення змін віково-статевої структури населення. Типи віково-статевих пірамід. Перспективні тенденції зміни вікової структури населення. Явище демографічного старіння. Сучасні підходи до визначення рівня «старості» населення. Демографічні та соціально-економічні проблеми і наслідки старіння населення. Поняття шлюбності, основні показники. Чинники, які впливають на рівень шлюбності у різних регіонах світу. Поняття розлучуваності, основні показники. Регіональні особливості процесів розлучуваності, вплив релігійного чинника. Сучасні тенденції процесів шлюбності і розлучуваності в розвинених країнах та країнах, що розвиваються. Форми шлюбу, виділені за ознакою юридичного закріплення, за соціально-етнічними ознаками членів подружжя, за статевими ознаками членів подружжя, за кількістю партнерів шлюбного союзу, за спільністю побуту, за місцем проживання утвореного шлюбного союзу. Поняття сім'ї, хатнього господарства. Типологія сімей за формами шлюбних союзів, за розміром, за складом. Фактори формування сімейної структури населення у країнах різних типів. Регіональна специфіка сімейної структури населення. Нуклеаризація сімей. Шлюбність, розлучуваність та формування сімейної структури населення України. Соціально-демографічні проблеми українських сімей в умовах масової закордонної еміграції.

ТЕМА 5. Трудові ресурси та зайнятість населення світу. Поняття соціальної структури населення. Теорія соціальної стратифікації населення. Приклади соціальної стратифікації у зарубіжній та українській соціології. Підходи Міжнародної організації праці до виділення соціальних груп населення. Характерні риси соціального складу населення різних типів країн. Динаміка соціальної структури населення. Зміст категорії працересурсний потенціал. Освітній рівень населення та суспільне здоров'я як головні якісні ознаки працересурсного потенціалу. Регіональні особливості освітнього рівня населення. Поняття функціональної неграмотності. Кількісна характеристика працересурсного потенціалу. Поняття: трудові ресурси, економічно активне населення, зайняте населення, безробітні, утриманці. Регіональні чинники, які впливають на визначення нижньої та верхньої межі працездатного віку. Територіальні відмінності кількісних параметрів та якісних ознак працересурсного потенціалу, їхні динамічні зміни. Структура зайнятості населення світу. Динаміка зайнятості населення різних типів країн. Реальні виявлення проблеми безробіття у різних регіонах, міських і сільських поселеннях. Зайнятість населення України. Трансформація зайнятості в умовах становлення ринкових відносин. Чинники безробіття, державні заходи її ліквідації.

РОЗДІЛ 2

Географія розселення. Етнічна географія.

ТЕМА 6. Географія міграцій. Поняття міграції населення. Вплив міграцій на відтворення населення та перерозподіл працересурсного потенціалу. Показники міграції. Класифікація міграцій. Поняття «міграційних хвиль». Історичний аналіз міграційних процесів у світі. Географія сучасних міграцій: їхні причини, напрями, демографічні та соціально-економічні наслідки. Проблема біженців. Міграції та етнонаціональна безпека держав. Особливості міграційної політики окремих країн світу. Роль України у світових міграційних процесах. Українська діаспора як результат еміграції: етапи її формування. Східна та західна українська діаспора. Діяльність Міжнародної організації з міграції.

ТЕМА 7. Розселення населення. Урбанізація. Розселення як процес територіальної організації населення. Поняття розміщення населення. Чинники розміщення населення: природні, історичні, економічні та демографічні. Середня щільність населення, способи обчислення. Основні риси сучасного розміщення населення світу та регіонів. Розподіл населення по висотних зонах Землі. Особливості розміщення населення окремих країн. Розміщення населення України. Форми розселення населення. Типи поселень (міські та сільські), аналіз ознак для їх виділення. Критерії та ознаки, які використовують

для визначення статусу поселень у різних країнах. Форми сільського розселення. Класифікація сільських поселень. Характерні риси сільського розселення у різних регіонах та країнах світу. Сільське населення України. Типи сільських поселень в Україні, аналіз чинників формування сільського розселення. Історія виникнення міст світу. Урбанізація, субурбанізація, урбанізація, джентрифікація. Урбанізаційні процеси в окремих країнах світу. Міське розселення в Україні. Специфіка урбанізаційних процесів у різних регіонах України. Класифікація міських поселень. Агломерація, типи міських агломерацій, особливості формування агломерацій у різних регіонах світу. Мегалополіси, технополіси. Шляхи вирішення екологічних, економічних, соціальних і демографічних проблем у містах.

ТЕМА 8. *Антропогенез і расогенез*. Поняття антропогенезу. Історія наукових пошуків предків сучасних людей. Еволюція людини: «людина уміла», «людина прямо ходяча», «людина розумна». Історія заселення континентів. Поняття раси. Чинники расогенезу. Морфологічні та фізіологічні ознаки расових відмінностей людей. Класифікація людських рас вченими різних країн. Морфологічні та фізіологічні ознаки, просторовий розподіл рас. Формування і географія перехідних рас: уральської, туранської, південноіндійської, малайської, ефіопської і малагасійської. Процеси метисації та їхній вплив на расову структуру населення світу. Географія поширення мулатів, метисів і самбо. Расовий склад населення регіонів і окремих країн.

ТЕМА 9. *Етнічна географія*. Поняття етносу. Біологічна концепція етносу. Основні властивості етносів: мова; територія, особливості культури і побуту, етнічна самоідентифікація, індивідуальна етнічна свідомість і свідомість етнічної спільноти, етнічна ментальність, етнічні стереотипи, їх різноманіття та конкретні прояви. Субетнос, етнос та міжетнічна спільнота. Форми етнотериторіальної будови етносів: етнографічні зони (історико-етнографічні регіони), субетноси (що диференціюються за походженням), етнографічні групи, етнографічні райони (локально-територіальні групи), етнографічні округності (територіально-популяційні групи). Поняття про етногенез. Етапи (фази) етногенезу. Етнічні процеси. Категорія нація. Політичний, психологічний, культурологічний, історико-економічний та етнічний підходи до розуміння сутності нації. Групування етносів за людністю. Найбільші за кількістю населення народи світу, їх географія. Типологія країн за характером етнічної структури. Генеалогічний (генетичний) принцип класифікації мов. Поняття глоттогенезу. Сутність лінгвістичної класифікації етносів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Географія етносів, мови яких не входять у жодну сім'ю. Етнічна структура населення України.

ТЕМА 10. *Географія способу життя: соціально-економічні та культурно-цивілізаційні аспекти.* Зміст понять рівень життя, умови життя, якість життя і спосіб життя. Концепція ООН щодо оцінки рівня життя населення. Система показників якості життя населення. Регіональна специфіка впливу різних чинників на спосіб життя населення. Взаємозв'язок між способом життя та особливостями природного, соціально-економічного, політичного та культурного середовища. Індекс людського розвитку як інтегральний показник рівня гуманітарного розвитку. Групування країн світу за рівнем людського розвитку. Соціально-економічні аспекти рівня життя людей. Поняття «соціального розвитку» та «соціального прогресу». Проблема відсталості країн і бідності населення. Критерії оцінювання бідності населення. Продовольча проблема, рівень забезпеченості населення продуктами харчування, регіональні типи харчування населення. Забезпечення населення питною водою. Регіональні аспекти здоров'я населення. Географічні закономірності поширення різних хвороб. Показники здоров'я населення. Культурно-цивілізаційні риси способу життя. Географія релігії (сакральна географія) як наукова дисципліна в складі суспільної географії. Роль релігії в духовному та соціально-економічному розвитку суспільства. Історико-географічні аспекти розвитку релігій світу. Місцеві традиційні (первісні) вірування, національні релігії. Світові релігії. Релігійна структура населення світу, регіонів та окремих країн. Сучасна георелігійна ситуація в Україні. Поняття цивілізації. Цивілізаційний підхід до вивчення етнокультурного розмаїття світу. Світові цивілізації (західна, слов'янсько-православна, конфуціанська, японська (синтоїстська), ісламська, індуїстська, латиноамериканська й африканська). Концепція зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона. Чинники етнічних конфліктів. Географія етнічних конфліктів. Етнічна криза в глобальному масштабі. Фактори глобальної етнічної кризи. Форми прояву етнічних конфліктів. Місце конфліктології в системі гуманітарних наук.

РОЗДІЛ 1

Основи географії населення. Географія праці.

Лабораторна робота № 1

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ

Мета: встановити особливості динаміки чисельності населення світу, окремих регіонів і країн, навчитися розраховувати темпи зростання (зменшення) чисельності населення, пояснювати причини та наслідки їх змін; опанувати методiku графічного відображення динаміки людності; використати картографічний метод для зображення найбільших за людністю країн світу.

Теоретичні відомості

Динаміка чисельності населення - це зміна чисельності населення на певній території, за певний проміжок часу. Динаміка чисельності населення складається із природного і механічного руху населення. Основними показниками, що визначають динаміку населення є: а) чисельність населення по роках, осіб; б) абсолютне і відносне зростання чисельності населення; в) зростання населення (різниця між чисельністю наступного року (періоду) і попереднього року (періоду) в абсолютних або відносних одиницях); г) середньорічне зростання населення, у %.

Чисельність населення Землі протягом усієї історії збільшується. Але відбувається цей процес з різною інтенсивністю. Протягом багатьох тисячоліть кількість населення в світі зростало надзвичайно повільно. Це пояснюється низьким рівнем розвитку виробництва і великою залежністю людини від природи на ранніх етапах історії. Природне середовище ставило межі росту чисельності первісних людей, основу життя яких складали полювання, риболовство і збирання. Орієнтовно до кінця епохи палеоліту (близько 15 тис. років до н.е.) чисельність населення досягла 3 млн. осіб, до кінця неоліту (2 тис. років до н.е.) – 50 млн., на Різдво Христове – 250 млн. осіб.

Досягнення людством мільярдних рубежів: 1 млрд. осіб – 1820 р.; через 110 років у 1930 р. – 2 млрд. осіб, через 30 років у 1960 р. – 3 млрд. осіб, через 14 років у 1974 р. – 4 млрд. осіб, через 13 років у 1987 р. – 5 млрд. осіб, через 12 років у 1999 р. – 6 млрд. осіб., 12 років у 2011 р. – 7 млрд. осіб., 11 років у 2022 р. – 8 млрд. осіб.

Населення у світі розподілене нерівномірно: найбільше населення проживає в зарубіжній Азії - понад 60 % населення світу, в Африці – 15 %, в Європі – 11 %, в Латинській Америці – 5,5 %, в Північній Америці – 8 %, Австралії і Океанії - 0,5 %.

Половина населення світу проживає у шести найбільших країнах – Китаї (1,460 млрд. осіб), Індії (1,430 млрд. осіб), США (338 млн. осіб), Індонезії (283 млн. осіб), Пакистані (234 млн. осіб), Нігерії (221 млн. осіб).

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. Визначте та порівняйте щорічні темпи приросту населення України у між переписні періоди. За даними таблиці 1.1. побудуйте та проаналізуйте графік динаміки населення України. Поясніть причини різної динаміки населення у першій половині ХХ століття, повоєнні роки, наприкінці ХХ та початку ХХІ століття.

Таблиця 1.1.

Динаміка чисельності населення України

Роки	Чисельність населення, млн. ос	Роки	Чисельність населення
1897	28,4	1995	51,7
1913	35,2	2000	49,7
1926	29,4	2002	48,0
1939	40,4	2004	47,3
1951	37,2	2006	46,6
1959	41,9	2008	46,1
1970	47,1	2010	45,8
1979	49,8	2015	45,0
1989	51,7	2020	43,7
1991	51,9	2025 (прогноз ООН)	41,7
1993	52,2	2050 (прогноз ООН)	33,4

Завдання 2. Використовуючи дані таблиці 1.3 розрахуйте частку регіонів у населенні світу, заповніть таблицю 1.2

Таблиця 1.2

Розподіл населення світу за регіонами, %

Регіони	1950	1970	1990	2010	2020	2025
Європа						
Африка						
Америка						
Австралія і Океанія						
Усього	100	100	100	100	100	100

Таблиця 1.3

Кількість населення світу, млн. осіб

Роки	Увесь світ	Регіони				
		Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
0	230	35	155	30	4	1
1000	305	43	195	40	15	1,5
1500	440	75	260	60	27	2,5
1650	550	82	330	100	15	3
1800	952	160	620	90	30	2

1850	1 247	205	790	110	65	2,5
1900	1 656	295	950	130	145	6
1950	2 527	392	1 392	220	330	13
1960	3 060	425	1 715	275	414	16
1970	3 722	460	2 147	356	509	19
1980	4 419	485	2 564	472	608	23
1990	5 292	499	3 077	648	721	26
2000	6137	727	3720	818	841	31
2010	6892	739	4157	1030	929	37
2020	8 028	746	4772	1423	1044	43
2050	9587	725	5284	2300	1216	62

Завдання 3. Розрахувати показники відносного приросту, темпу росту та темпу приросту населення світу. Заповнити таблицю 1.4.

$$\text{Темп приросту: } T_{np} = \frac{P_n - P_o}{P_o} \times 100 \%,$$

де P_o – кількість населення на початок періоду, P_n – кількість населення на кінець періоду

$$\text{Темп росту: } T_n = \frac{P_n}{P_o} \times 100 \%$$

$$\text{Відносний приріст: } K = \frac{P_n - P_o}{P_c} \times 1000 \text{ ‰}$$

$$P_c = \frac{P_o + P_n}{2}$$

Таблиця 1.4

Відносні коефіцієнти зміни кількості населення світу

Регіони	$T_{np}\%$		$T_n\%$		$K\text{‰}$	
	1960-1970	2001-2011	1960-1970	2001-2011	1960-1970	2001-2011
Світ						
Європа						
Азія						
Африка						
Америка						
Австралія і Океанія						

Завдання 4.

Розв'яжіть задачу.

Кількість населення району N на початок 2015 р, становила 300 тис. осіб. (середньорічний темп росту людності району за 2015-2020 рр. – 101,05.

Визначити середньорічну кількість населення за 2015-2020 рр.

Картографічна робота. На контурну карту нанесіть десять країн з найбільшою чисельністю населення.

Запитання для самопідготовки:

1. Предмет та об'єкт вивчення географії населення.
2. Місце географії населення серед інших наук.
3. Історія розвитку географії населення в Україні
4. Що таке перепис населення? Поточний та періодичний облік.
5. З якою метою проводять перепис населення?
6. Особливості перепису населення в Україні.
7. Поняття «юридичне», «постійне» і «наявне» населення.

Тести для самоконтролю

1. Який регіон займає друге місце за часткою у населенні світу?
а) Африка; б) Північна Америка; в) Європа; г) Південна Америка; д) Азія
2. Яка країна Африки найбільша за кількістю населення?
а) Єгипет; б) Ефіопія; в) Нігерія; г) Нігер; л) ПАР; е) Судан,
3. Яка мета проведення найдавніших обліків населення? Вкажіть дві відповіді.
а) для проектування міст;
б) для розвитку науки;
в) для стягнення податків;
г) для виділення земельних ділянок;
д) для оцінки військових мобілізаційних ресурсів
4. Яка країна Європи найбільша за кількістю населення?
а) Німеччина; б) Франція; в) Польща; е) Україна. г) Італія; л) Велика Британія;
5. Який регіон має найнижчу частку у населенні світу?
а) Європа; б) Азія; в) Африка; г) Америка; д) Австралія і Океанія.
6. Коли темпи зростання кількості населення світу були максимальними?
а) на поч. ХХ ст.; б) в кінці ХІХ ст.; в) у 80-х роках ХХ ст.;
г) у 60-х роках ХХ ст.; д) у 70-х роках ХХ ст.; е) у 90-х роках ХХ ст.
7. Розташуйте країни у порядку зростання їх чисельності населення
а) США; б) Нігерія; в) Китай; г) Пакистан; д) Індія; е) Індонезія

Лабораторна робота № 2
ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.
НАРОДЖУВАНІСТЬ

Мета: з'ясувати сутність основних понять відтворення населення, ознайомитися з абсолютними та відносними статистичними показниками природного руху населення, виявити особливості природного відтворення населення регіонів, оволодіти навичками розрахунку відносних показників відтворення, аналізу статистичних даних та їх графічної інтерпретації; розвивати вміння самостійно формулювати демографічні проблеми людства.

Теоретичні відомості

Природне відтворення населення (зміна поколінь) визначається як процес безперервного поновлення людського співтовариства під впливом народжуваності, смертності й тривалості життя живучих поколінь.

При цьому, чим довше живуть люди, тим більше накопичується наявних поколінь і людей, які живуть у цих поколіннях. Тому при тих же співвідношеннях народжуваності й смертності чисельність населення змінюється зі зміною тривалості життя. Співвідношення рівнів народжуваності, смертності й тривалості життя впливає також і на склад населення - перевага людей молодого, зрілого або літнього віку.

У демографічній історії країн і народів присутні періоди з різними режимами відтворення населення. Переважними є режими простого й розширеного відтворення, характерні для періодів спокійного стійкого суспільного розвитку. При різкому переломі в розвитку країн, як правило, змінюється й режим відтворення населення:

- При особливо сприятливих для людей суспільних змінах настають періоди швидкого росту їхньої чисельності й тоді розширене відтворення здобуває характер «демографічної революції».

- На особливо негативні події, такі, як тривалий масовий голод, руйнівні війни, економічні кризи й інші нещастя, населення реагує різким звуженням свого відтворення, що визначається як «демографічна криза».

- Тривале стійке зниження загальної чисельності населення визначається як його «депопуляція».

Процес народжуваності характеризується абсолютними та відносними показниками. До абсолютних показників належить абсолютна кількість народжень, до відносних показників входять: 1) загальний коефіцієнт народжуваності (ЗКН) – відношення кількості народжених за рік до середньорічної чисельності населення з розрахунку на 1000 осіб, %;

$$n = \frac{N}{P \times T} \times 1000 \%,$$

де N - загальна кількість народження протягом певного періоду

P – середньорічна кількість населення певної території;

T – часовий інтервал, який враховують для зведення розрахованих коефіцієнтів до однорічних інтервалів. Якщо кількість народжених подано для періоду один рік, то у наведеній формулі T не враховують.

2) спеціальний коефіцієнт народжуваності (коефіцієнт фертильності) – відношення кількості народжених за рік до 1000 жінок у віці (15 - 49 років);

$$F = \frac{N}{W \times T} \times 1000 \%,$$

де W – середня кількість жінок у віці 15-49 років

Рівень народжуваності залежить також і від частки населення, яке проживає в шлюбі, тому при аналізі народжуваності важливий облік показників шлюбності та розлучень.

Шлюбність у демографічному розумінні – це процес укладання шлюбів.

Для вивчення шлюбності використовують абсолютні та відносні показники.

Абсолютні показники: абсолютне число шлюбів, зареєстрованих за той чи інший період часу, зазвичай за рік. Відносні показники: рівень шлюбності, показник остаточної безшлюбності, загальний коефіцієнт шлюбності, повікові коефіцієнти шлюбності, спеціальний коефіцієнт шлюбності.

Коефіцієнт шлюбності

$$b = \frac{B}{P \times T} \times 1000 \%,$$

B – загальне число шлюбів; P – середнє населення у працездатному віці;

T – 1 календарний рік

Розлучуваність – процес розпаду сімейних пар в покоління внаслідок розірвання шлюбу (розлучення). Для вивчення розлучуваності використовують абсолютні показники: абсолютне число розлучень за певний період, зазвичай за рік, відносні показники; загальний коефіцієнт розлучуваності, повікові коефіцієнти розлучуваності, сумарний коефіцієнт розлучуваності.

Коефіцієнт розлучуваності

$$S_r = \frac{R}{P \times T} \times 1000 \%,$$

R – загальне число розлучень; P – середнє населення у працездатному віці;

T – 1 календарний рік

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. На основі даних таблиць 2.1 і 2.2 визначте, на який період припадає найвища народжуваність в нашій країні і в світі. З якого часу вона почала знижуватись? З чим це пов'язано? В які роки спостерігалось найшвидше

скорочення народжуваності? Що стало причиною цього?

Таблиця 2.1.

Народжуваність населення і Україні (на 1000 жителів)

Роки	Народжуваність	Роки	Народжуваність
1950	22,8	1990	12,66
1955	20,00	1995	9,57
1960	20,54	2000	7,83
1965	15,27	2005	9,00
1970	15,20	2010	10,8
1975	15,07	2012	11,4
1980	14,84	2015	10,7
1985	14,97	2020	7,8

Таблиця 2.2.

Динаміка загальних коефіцієнтів народжуваності, на 1000 осіб

Роки	Економічно розвинені країни	Країни, що розвиваються	Роки	Економічно розвинені країни	Країни, що розвиваються
1750-1800	38	41	1950-1955	23	42
1800-1850	39	41	1955-1960	22	41
1850-1900	38	40	1960-1965	20	40
1900-1910	34	41	1965-1970	18	38
1910-1920	26	40	1970-1975	17	36
1920-1930	28	41	1975-1980	16	34
1930-1940	22	41	2000-2010	11	24
1940-1950	20	40	2010-2020	10	24

Завдання 2. За допомогою таблиці 2.3 визначте початок демографічної революції в постсоціалістичних країнах. В яких країнах вона наступила раніше? Визначте, як змінилась народжуваність в даних країнах за останні десятиліття. В яких країнах відбулися найбільші зміни? В яких народжуваність за останні 50 років змінилась в незначних розмірах і з чим це пов'язано?

Таблиця 2.3

Динаміка коефіцієнту народжуваності в постсоціалістичних країнах (на 1000 жителів)

Постсоціалістичні країни	Роки									
	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2020	
Азербайджан	31,2	42,6	29,2	25,2	25,5	14,5	18,3	17,2	16,3	
Вірменія	32,1	40,1	22,1	22,7	22,5	12,9	15,1	13,8	13,5	
Білорусія	25,5	24,5	16,2	16,0	13,9	9,4	11,4	12,5	12,4	
Грузія	23,5	24,7	19,2	17,7	17,1	11,0	14,1	13,8	13,5	
Естонія	18,4	16,6	15,9	15,0	14,2	9,5	11,8	10,6	10,7	
Казахстан	37,6	37,2	23,4	24,9	22,2	14,8	22,4	22,7	22,5	
Киргизстан	32,4	36,9	30,5	32,7	29,3	19,9	26,8	27,4	26,0	
Латвія	16,9	16,7	14,6	14,2	14,2	8,5	8,6	11,1	11,2	
Литва	23,6	22,5	17,8	15,2	15,4	9,8	10,8	10,8	10,7	
Молдова	38,9	29,3	19,4	19,9	17,7	10,2	11,4	10,5	10,3	
Таджикистан	30,4	33,5	34,8	38,6	38,8	26,8	29,4	29,3	28,8	

Туркменістан	38,2	42,4	35,2	35,2	33,5	23,6	25,4	26,0	25,4
Узбекистан	30,8	39,8	33,6	35,8	33,9	21,4	22,2	23,5	22,8
Україна	22,8	20,5	15,2	14,8	12,7	7,8	10,80	10,7	10,3

Завдання 3. З таблиці 2.3 випишіть в окремі колонки країни з народжуваністю в 2020 р., до 10 ‰, від 10 до 20 ‰ і понад 20 ‰. Навпроти кожної країни поставте дані про питому вагу міського населення (додаток А).

Визначте залежність між цим показником і величиною народжуваності. Як вплинуло на народжуваність зростання міського населення в окремих країнах?

Завдання 4. На основі таблиці 2.4. складіть графіки народжуваності населення однієї з країн кожної групи і до них додайте пояснювальну записку, в якій висвітліть наступні запитання:

1. На які періоди припадає найбільше зниження народжуваності в високорозвинених, середньо розвинених країнах та країнах, що розвиваються?

2. Чим пояснюється неоднчасне зниження народжуваності в країнах різного типу? Чим ви поясните повільніші темпи зниження народжуваності в країнах, що розвиваються?

3. Як змінилась народжуваність за останні 60 років в країнах різного типу і з чим пов'язані ці відмінності?

4. Які відмінності в величині народжуваності є в країнах одного і того ж типу? Чим пояснюються ці відмінності?

Таблиця 2.4.

**Коефіцієнти народжуваності населення в країнах різного типу
(на 1000 жителів)**

Країни	Роки								
	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2020
<i>Високорозвинені країни</i>									
Японія	28,1	17,2	18,8	13,6	10,0	9,5	9,0	8,0	7,8
Великобританія	16,3	17,5	16,2	13,4	13,9	11,5	13,0	11,9	11,8
США	23,5	23,7	18,4	15,9	16,7	14,4	13,0	12,4	12,4
Німеччина	16,1	17,3	13,4	11,1	11,4	9,3	8,3	9,0	9,3
Франція	20,7	17,9	16,7	14,9	13,4	13,3	12,9	12,0	11,7
Швеція	16,5	13,7	13,7	11,7	14,5	10,2	12,3	11,7	11,8
Австрія	15,6	17,9	15,0	12,0	11,8	9,8	9,4	9,8	10,0
Австралія	23,3	22,4	20,6	15,3	15,4	13,0	13,4	12,8	12,5
<i>Середньорозвинені країни</i>									
Ірландія	21,3	21,5	21,8	21,7	15,1	14,4	16,5	14,1	13,5
Португалія	24,4	24,1	20,8	16,2	11,7	10,4	9,5	8,3	8,4
Чехія	19,4	13,4	15,0	14,9	12,6	8,8	11,1	10,5	10,7
Словаччина	27,4	21,7	17,8	19,1	15,1	10,2	11,1	10,3	10,6
Польща	30,7	22,6	16,8	19,6	14	14,4	9,8	9,7	10,1
Болгарія	25,2	17,8	16,3	14,5	12,1	9,0	10,0	9,2	9,1
Латвія	16,9	16,7	14,6	14,1	14,2	8,5	8,6	11,1	11,2
Румунія	26,2	19,1	21,1	17,9	13,6	10,4	9,9	10,0	9,6

<i>Країни, що розвиваються</i>									
Індонезія		46,5	43,0	33,6	26,0	23,0	20,0	19,4	19,0
Китай		33,8	29,5	17,9	21,4	15,0	12,0	12,1	12,0
Йорданія	45,0	40,0	49,3	39,6	36,0	24,0	31,0	27,0	26,5
Шрі-Ланка	38,5	36,6	29,4	28,5	20,0	18,0	19,0	15,6	15,3
Туніс	30,8	42,8	36,2	35,0	27,0	19,0	18,0	18,6	18,3
Мексика	44,1	44,9	43,4	34,0	28,0	24,0	19,0	18,5	18,2
Сальвадор	49,0	49,3	40,0	34,7	32,0	30,0	20,0	18,7	18,5
Казахстан	37,6	37,2	23,4	24,9	22,2	14,8	22,4	22,7	22,5

Завдання 5. Розрахуйте загальні коефіцієнти шлюбності та розлучуваності населення України (на 1000 осіб). Дані занесіть в таблицю 2.4. Зробіть відповідні висновки щодо динаміки коефіцієнтів шлюбності і розлучуваності та виділіть чинники, які на це впливають.

Таблиця 2.4.

Шлюби та розлучення населення України

Роки	Кількість зареєстрованих шлюбів (тис)	Коефіцієнт шлюбності (на 1000 населення)	Кількість зареєстрованих розлучень (тис)	Коефіцієнт розлучуваності (на 1000 населення)
1990	482,8		192,8	
2000	274,5		197,3	
2010	305,9		126,1	
2020	168,0		119,3	
2021	214,02		29,6	
2022	198,3		17,8	

Картографічна робота. На контурну карту нанесіть по десять країн з найвищим і найнижчим рівнем народжуваності.

Запитання для самопідготовки:

1. У чому сутність відтворення населення?
2. Які чинники впливають на величину народжуваності і смертності?
3. Як змінилась величина народжуваності і смертності в ході поступового розвитку людства? Коли відбувся стрибок в зменшенні смертності населення і до яких наслідків це призвело?
4. Що називається природним приростом населення? Назвіть основні типи відтворення населення.
5. Охарактеризуйте регіональні відмінності природного населення.
6. У чому сутність показника середньої тривалості життя?
7. Опишіть глобальні тенденції та регіональні відмінності тривалості життя людей.
8. Що називається демографічною революцією? В чому вона проявляється і до яких демографічних наслідків призводить?
9. Що таке демографічний вибух і в чому він проявляється?
10. У чому сутність концепції демографічного переходу?
11. Особливості демографічної політики в різних регіонах світу.

Тести для самоконтролю

1. Як змінюється народжуваність при зростанні рівня урбанізації?
а) не змінюється; б) знижується; в) зростає; г) зв'язку не існує
2. Як покращення матеріальних умов життя людей впливає на процеси народжуваності?
а) народжуваність знижується; б) не змінюється;
в) зростає; г) зв'язку не існує
3. Кількість народжених в розрахунку на 1000 осіб середньої кількості населення - це:
а) загальний коефіцієнт народжуваності; б) повіковий коефіцієнт народжуваності;
в) сумарний коефіцієнт народжуваності; г) коефіцієнт фертильності.
4. Середня кількість дітей, народжених однією жінкою за весь репродуктивний період - це:
а) загальний коефіцієнт народжуваності; б) повіковий коефіцієнт народжуваності;
в) сумарний коефіцієнт народжуваності; г) коефіцієнт фертильності.
5. Яке з означень «демографічної революції» є вірним?
а) це процес зниження народжуваності, смертності і зростання природного приросту внаслідок соціально-економічного розвитку;
б) це процес хвилеподібного зростання народжуваності, смертності та природного приросту внаслідок проведення демографічної політики;
в) це процес послідовної зміни народжуваності, смертності і природного приросту населення у зв'язку з соціально-економічним розвитком країн;
г) це процес зниження смертності, збільшення тривалості життя та прискореного приросту населення

Лабораторна робота № 3 ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ. СМЕРТНІСТЬ

Мета: ознайомитися з абсолютними та відносними статистичними показниками смертності населення, оволодіти навичками розрахунку відносних показників та аналізу статистичних даних.

Теоретичні відомості

Смертність – процес вимирання генерації, який має масовий характер з безлічі одиничних смертей, які наступають у різному віці й визначають у своїй сукупності порядок вимирання реальної або гіпотетичної генерації.

Для вивчення смертності використовують абсолютні та відносні показники. До абсолютних показників належить абсолютне число померлих.

До відносних:

1) *загальний коефіцієнт смертності* - це відношення числа померлих за рік до середньорічної чисельності населення, у розрахунку на 1000 жителів, %;

$$m = \frac{M}{P \times T} \times 1000 \%,$$

де М – загальна кількість померлих протягом певного періоду

Р – середньорічна кількість населення певної території;

Т – часовий інтервал, який враховують для зведення розрахованих коефіцієнтів до однорічних інтервалів. Якщо кількість народжених подано для періоду один рік, то у наведеній формулі Т не враховують.

2) *Вікові коефіцієнти смертності* – середнє число смертей за рік, що припадають на 1000 осіб певного віку;

3) *Тривалість життя* (узагальнена характеристика смертності) – це інтервал між народженням і смертю, рівний віку смерті;

4) *Дитяча смертність* – це відношення чисельності дітей, померлих до, року, до загальної кількості дітей, що народилися цього року в розрахунку на 1000 жителів;

5) *Середня тривалість життя* (СТЖ) – статистичний показник смертності населення. Виражається кількістю років, що у середньому належить прожити особам, які народилися або досягли певного віку в даному календарному році, якщо припустити, що протягом їх життя смертність в кожній віковій групі буде такою, якою вона була в цьому ж році.

Основні чинники, які впливають на смертність – це: рівень життя населення, якість охорони здоров'я, санітарна культура населення, стан природного довкілля.

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. За допомогою таблиці 3.1 проаналізуйте динаміку смертності населення України за останні 60 років.

Таблиця 3.1.

Смертність населення в Україні (на 1000 жителів)

Роки	Смертність	Роки	Смертність
1950	8,5	1990	12,1
1955	7,4	1995	15,4
1960	6,9	2000	15,4
1965	7,6	2005	16,6
1970	8,9	2010	15,2
1975	10,0	2012	14,5
1980	11,4	2015	14,9
1985	12,1	2020	14,7

Визначте:

1. Як змінився коефіцієнт смертності в нашій країні з 1950 по 2020 роки?
2. Які чинники впливали на ці зміни?
3. Коли відбулося різке підвищення коефіцієнту смертності? З чим це пов'язано?
4. В які періоди спостерігалось зниження коефіцієнту смертності і яка причина цього?

Завдання 2. Географічні відмінності у величині смертності серед постсоціалістичних країн ілюструє таблиця 3.2. Її аналіз показує, що в зазначених країнах відбувалися помітні коливання коефіцієнту смертності населення. Одночасно в окремі періоди відбувалося і нівелювання величини смертності.

Таблиця 3.2

**Динаміка коефіцієнту смертності в постсоціалістичних
(на 1000 жителів)**

Постсоціалістичні країни	Роки									
	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2020
Азербайджан	14,7	9,6	6,7	6,7	7,0	6,1	5,9	6,0	5,7	5,8
Вірменія	13,8	8,5	6,8	5,1	5,5	6,2	6,3	8,6	9,7	9,7
Білорусія	13,1	8,0	6,6	7,6	9,9	10,8	13,5	14,5	12,6	12,6
Грузія	8,8	7,6	6,5	7,3	8,6	9,3	10,7	10,7	13,3	13,2
Естонія	17,0	14,3	10,5	11,2	12,3	12,5	13,4	11,8	11,6	11,7
Казахстан	21,6	11,7	6,6	6,0	8,3	7,7	10,0	8,9	7,5	7,4
Киргизстан	16,3	8,5	6,1	7,4	8,7	7,0	7,0	6,6	5,8	5,5
Латвія	15,7	12,4	10,1	11,3	12,8	13,1	13,6	13,4	14,4	14,6
Литва	13,0	12,0	7,8	8,9	10,5	10,8	11,1	12,8	14,4	14,3
Молдова	16,9	11,2	6,4	7,4	10,1	9,7	11,3	12,3	11,4	11,5
Таджикистан	14,5	16,2	15,4	12,2	10,3	9,7	7,0	5,5	5,2	5,2
Туркменістан	19,5	18,3	15,9	11,8	10,0	8,8	7,8	7,2	7,1	7,1
Узбекистан	13,2	8,7	6,0	5,5	7,8	6,1	5,5	6,5	4,9	4,9
Україна	14,3	8,5	6,9	8,9	11,4	12,1	15,4	15,2	14,9	14,7

Визначте:

1. В яких країнах протягом зазначеного періоду спостерігалась найбільша смертність населення? В яких – найменша?
2. За допомогою таблиці прослідкуйте, як змінився коефіцієнт смертності населення в цих країнах. До якого періоду відноситься вирівнювання коефіцієнтів смертності населення? Чим це пояснюється?
3. Як змінився коефіцієнт смертності населення в окремих країнах за останні 20 років?

Завдання 3. На основі таблиці 3.3 побудуйте графік смертності населення окремих двох країн різного рівня розвитку. У пояснювальній записці дайте

відповідь на наступні запитання:

1. На які періоди припадає помітне зниження смертності населення окремих країн?

2. Чим ви поясните зниження смертності в розвинених країнах в останні роки?

3. Чому в країнах, що розвиваються за останні роки спостерігається стрімке зниження смертності населення?

Таблиця 3.3

Смертність населення у високорозвинутих країнах Європи та країнах, що розвиваються (на 1000 жителів)

Країни	Роки								
	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2020
<i>Високорозвинені країни</i>									
Австрія	12,8	12,7	13,2	12,2	10,8	9,6	9,2	9,6	9,2
Бельгія	12,5	12,4	12,3	11,5	10,4	10,2	9,6	9,8	9,5
Великобританія	11,7	1,5	11,8	11,7	11,2	10,3	9,0	9,2	9,1
Данія	9,2	9,5	9,8	10,9	11,9	10,9	9,8	9,2	9,1
Італія	9,7	9,5	9,7	9,8	9,6	9,8	9,6	10,1	10,7
Нідерланди	7,5	7,6	8,4	8,1	8,6	8,8	8,2	8,7	8,7
Німеччина	11,1	12,0	12,5	12,2	11,6	10,2	10,5	11,3	11,2
Норвегія	9,1	9,1	10,0	10,1	10,9	9,8	8,5	7,8	7,8
Франція	12,8	11,4	10,7	10,2	9,3	8,9	8,5	8,9	8,8
Швеція	10,0	10,0	9,9	11,0	11,1	10,5	9,6	9,3	9,2
<i>Країни, що розвиваються</i>									
Індонезія		23,8	21,0	16,2	8,0	6,0	6,0	7,1	7,1
Китай		13,6	11,3	6,4	6,6	6,6	7,0	7,1	7,3
Алжир	22,6	13,3	16,9	14,2	6,0	6,0	5,0	4,8	4,8
Гана	23,3	21,7	17,8	17,2	11,0	10,0	9,0	8,3	8,1
Маврикій	25,0	12,0	7,8	7,2	6,0	15,0	11,0	7,7	8,1
Мадагаскар	18,7	13,2	25,0	19,0	16,0	13,0	9,0	6,5	6,3
Туніс	13,3	8,6	16,0	11,5	6,0	6,0	6,0	6,4	6,3
Венесуела	13,5	9,0	7,8	5,6	5,0	5,0	5,0	5,6	5,6
Гватемала	23,8	20,0	15,0	7,1	9,0	7,0	6,0	4,9	4,8
Колумбія	14,7	13,0	10,06	8,2	6,0	6,0	6,0	5,9	6,0
Мексика	17,8	12,5	9,9	5,9	5,0	5,0	5,0	4,8	4,9
Еквадор	19,0	14,9	11,4	7,1	6,0	6,0	5,0	5,1	5,1

Завдання 4.

Розв'яжіть задачу.

1. Кількість чоловічого населення у віці 10-19 років на початок року становила 24,7 млн. осіб, а на кінець – 24,9 млн. осіб. За рік у цій віковій групі померло 27280 осіб. Визначити віковий коефіцієнт смертності.

Картографічна робота. На контурній карті позначте по десять країн з найвищим та з найнижчим рівнями смертності.

Тести для самоконтролю

1. Кількість померлих в розрахунку на 1000 осіб середньої кількості населення – це:
 - а) коефіцієнт дитячої смертності;
 - б) загальний коефіцієнт смертності;
 - в) сумарний коефіцієнт смертності;
 - г) віковий коефіцієнт смертності
2. Жителі якої країни мають найвищу середню тривалість життя?
 - а) Швеція; б) США; в) Японія; г) Норвегія; д) Канада; е) Китай
3. Що найбільше впливає на величину загального коефіцієнта смертності?
 - а) вікова структура; б) етнічна структура;
 - в) статеві структура; г) конфесійна структура
4. У якому регіоні загальний коефіцієнт дитячої смертності є вищий?
 - а) Африка; б) Європа; в) Латинська Америка;
 - г) Азія; д) Північна Америка; е) Австралія і Океанія.
5. Назвіть два фактори, які найбільше впливають на рівень смертності в розвинених країнах світу:
 - а) низький рівень медичного обслуговування;
 - б) деформована вікова структура;
 - в) низькі доходи населення;
 - г) важкі соціально-економічні умови;
 - д) негативні соціальні явища.
6. Назвіть чотири фактори, які впливають на рівень смертності в країнах, що розвиваються?
 - а) низький рівень медичного обслуговування;
 - б) деформована вікова структура;
 - в) низькі доходи населення;
 - г) важкі соціально-економічні умови;
 - д) негативні соціальні явища.
7. Як змінюється середня тривалість життя людей у світі?
 - а) зменшується; б) зростає; в) не змінюється; г) коливається.
8. У кого середня тривалість життя є вищою?
 - а) чоловіків; б) жінок.

Лабораторна робота № 4
ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.
ПРИРОДНИЙ ПРИРІСТ

Мета: ознайомитися з абсолютними та відносними статистичними показниками природного приросту населення, оволодіти навичками розрахунку відносних показників та аналізу статистичних даних.

Теоретичні відомості

Природний рух населення – зміна чисельності і складу населення внаслідок біологічних причин (співвідношення народжуваності і смертності) без урахування міграційних переміщень.

Природний приріст – це абсолютна величина різниці між кількістю народжених і померлих за певний проміжок часу.

Загальний коефіцієнт природного приросту обчислюється за формулою: $k = n - m$, або $k = (N - M) / P \times 1000$, вимірюється в проміле (‰).

Відтворення населення - це постійне відновлення його чисельності і структури як шляхом природної зміни поколінь, так і переходу одних структурних частин в інші.

Існує три основні підходи щодо визначення типів відтворення населення.

Таблиця 4.1

Типи відтворення населення

	Розширений	Звужений	Простий
I підхід	Народжуваність переважає смертність. природний приріст більше 0. Характерний для переважної більшості країн світу	Смертність перевищує народжуваність. Природний приріст (природне зменшення) менше 0. Характерний для ряду країн Європи Іспанія, Латвія, Литва, Німеччина, Болгарія, Чехія, Угорщина, Румунія, Україна..	Народжуваність Дорівнює смертності. (нульовий), природний приріст. На практиці зустрічається рідко. Близький до простого типу відтворення мають Польща, Словаччина, Боснія і Герцоговина, Хорватія
	Перший тип відтворення населення		Другий тип відтворення населення
II підхід	Низькі показники народжуваності, смертності, природного приросту. Стабілізація чисельності населення: - зростання частки людей похилого віку в загальній чисельності населення (старіння населення); - частка дітей 22-25%; - частка людей після працездатного віку – 15-20%; - природний приріст менше 12 ‰; - характерний для країн Європи, Пн. Америки, Австралії, Японії.		Народжуваність висока, смертність – помірно низька, високий природний приріст населення. Постійне зростання чисельності населення: - висока частка людей молодого віку; - природний приріст понад 12 ‰; - частка дітей 40-45 (в окремих країнах 50%); - характерний для країн Африки, Латинської Америки, Азії.

III підхід	<i>Архетип</i> Народжуваність висока, смертність висока, природний приріст низький. Даний тип відтворення переважав в минулому (орієнтовно до середини XVII ст.)	<i>Традиційний</i> По всіх характеристиках відповідає другому типу відтворення населення.	<i>Сучасний</i> По всіх характеристиках відповідає першому типу відтворення населення.

Демографічна політика - система заходів, здійснюваних державою щодо населення країни та спрямованих на регулювання природного руху, насамперед народжуваності.

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. За допомогою таблиць 2.3 і 3.2 обчисліть природний приріст постсоціалістичних країн СНД та Балтії. Заповніть таблицю 4.2 прослідкуйте:

1. Які зміни відбудуться в природному русі населення в країнах?
2. Чим ви поясните настільки великі відмінності в природному прирості населення між цими країнами?
3. На основі матеріалів таблиць 2.3, 3.2 і 4.2 виявіть країни з різним типом відтворення населення.

Таблиця 4.2

Динаміка природного приросту в постсоціалістичних країнах (на 1000 жителів)

Постсоціалістичні країни	Роки									
	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2020
Азербайджан										
Вірменія										
Білорусія										
Грузія										
Естонія										
Казахстан										
Киргизстан										
Латвія										
Литва										
Молдова										
Росія										
Таджикистан										
Туркменістан										
Узбекистан										
Україна										

Завдання 2. Динаміку і величину природного приросту окремих країн відображено в таблиці 4.3

**Природний приріст населення у високорозвинутих країнах
(на 1000 жителів)**

Країни	Роки									
	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
<i>Високорозвинені країни</i>										
Австрія	4,8	1,2	3,2	5,2	1,8	-0,2	1,0	0,2	0,2	-0,01
Бельгія	6,2	3,4	4,5	4,3	2,4	1,1	2,0	1,1	2,3	1,8
Великобританія	7,1	3,3	4,5	6,0	4,5	1,6	2,7	1,2	3,9	2,8
Данія	10,0	7,1	9,4	7,1	4,6	0,3	0,5	1,7	1,6	0,02
Італія	11,6	9,8	9,7	8,6	7,1	1,5	0,5	-0,2	-0,3	-1,4
Нідерланди	14,5	12,2	15,2	13,2	9,9	4,7	4,6	4,2	2,9	2,2
Німеччина	8,5	6,4	5,0	5,3	0,9	-1,1	-0,2	-0,9	-2,2	-2,95
Норвегія	9,6	5,1	10,0	8,2	6,7	2,4	3,5	3,4	4,1	4,02
Франція	1,9	0,4	7,8	6,5	6,0	4,7	4,2	4,4	4,4	3,22
Швеція	6,1	2,7	6,4	3,6	3,7	0,6	3,4	-0,3	2,7	2,59

**Природний приріст населення в країнах, що розвиваються
(на 1000 жителів)**

Країни	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Індонезія		22,7	22,0	17,4	18,0	17,0	14,0	10,35
Китай		20,2	18,2	14,5	14,8	9,0	5,0	5,0
Алжир	18,8	22,9	32,2	33,2	26,0	19,0	18,0	19,4
Гана	9,7	17,9	28,8	31,2	28,0	22,0	22,0	23,87
Мадагаскар	5,3	21,5	21,0	23,0	29,0	30,0	27,0	27,0
Туніс	20,1	31,0	30,3	28,3	21,0	13,0	12,0	10,7
Венесуела	25,0	34,2	33,1	30,3	24,0	20,0	16,0	13,8
Гватемала	26,8	29,1	24,0	34,7	30,0	29,0	28,0	19,0
Колумбія	19,0	29,4	34,0	23,9	21,0	18,0	14,0	10,0
Мексика	26,6	33,4	33,5	26,9	23,0	19,0	14,0	13,5
Еквадор	26,7	31,3	33,5	22,4	23,0	22,0	16,0	16,0

1. На основі даних таблиць побудуйте графіки природного приросту населення двох різних за рівнем соціально-економічного розвитку країн. Дайте їм характеристику

2. Виявіть загальну для всіх високорозвинених країн тенденцію в природному русі населення. В які періоди спостерігається збільшення природного приросту населення? В які - його скорочення?

3. Чи в усіх країнах коливання показників природного приросту населення однакове? В яких країнах вони найбільші? В яких найменші? В яких країнах простежується зв'язок цих коливань з типом господарства країн і економічним розвитком?

4. За допомогою таблиці 4.3 прослідкуйте, як змінилась величина природного приросту населення в країнах, що розвиваються. Яка загальна тенденція в його динаміці за останні десятиліття.

Завдання 3. Розв'яжіть задачі:

1. Розрахуйте величину річного природного приросту населення в %, якщо

в країні за рік народилось 18500 осіб, померло 13200 осіб, а чисельність населення складала 1596 тис. осіб.

2. Визначте коефіцієнт смертності в країні, якщо протягом року там народилось 760 осіб, природний приріст склав 4.29‰, а чисельність населення була 52730 осіб.

3. Визначте чисельність населення в країні на кінець року, якщо на початок року вона склала 10480 тис. осіб. За рік в країні народилось 112 тис. осіб, а смертність склала 9, 1‰.

4. Обчисліть, на скільки змінилась чисельність населення в країні за рік в результаті природного приросту, якщо на початок року вона склала 136 млн. осіб, а природний приріст населення склав 5,6‰.

5. Визначте величину річного природного приросту населення, якщо на початку року в країні проживало 6 млн. осіб, а в кінці року - 6,2 млн. осіб, а міграційне зменшення склало 40 тис. осіб.

6. Розрахуйте, як змінилась чисельність населення в місті, якщо в рік народжуваність склала 600 осіб, смертність - 800 осіб. кількість вибулих — 1200 осіб, кількість прибулих — 700 осіб.

7. Визначте чисельність населення міста на кінець року, якщо на початку року в ньому мешкало 50 тис. осіб, природний приріст за рік склав 20‰, а сальдо міграції +2800 осіб.

Картографічне завдання. Використовуючи дані додатку А виконайте картограму «Загальний коефіцієнт природного приросту країн світу 2022 р.». Для побудови картограми виділіть 6 груп:

0‰ - депопуляція;

0,1 -5,0 ‰ - слабкий приріст;

5,1 -10,0 ‰ - помірний приріст;

310,1-15,0 ‰ - швидкий приріст;

15,1-20,0 ‰ - дуже швидкий приріст;

більше 20,1 ‰ - вибуховий ріст

Тести для самоконтролю

1. Який тип відтворення населення характерний для України?
а) простий; б) звужений в) розширений
2. Як називається явище зростання частки осіб похилого віку у структурі населення?
а) пересування когорт; б) депопуляція;
в) демографічні хвилі; г) демографічне старіння
3. Відносні показники природного руху населення вимірюються у:
а) балах; б) проміле; в) кількості осіб; г) відсотках
4. Виберіть три проблеми, які характерні для країн з другим типом

відтворення населення

- а) старіння нації; б) нестача продуктів харчування;
в) неписьменність населення; г) депопуляція; д) безробіття

5. Сукупність процесів народжуваності і смертності, що забезпечують безперервне відновлення і зміну людських поколінь це:

- а) зростання населення; б) депопуляція;
в) відтворення населення; г) демографічне старіння

6. Який регіон має від'ємний природний приріст населення?

- а) Африка; б) Північна Америка; в) Європа;
г) Азія; д) Латинська Америка; е) Австралія і Океанія

7. Для країн 1-го типу відтворення населення характерні:

- а) висока народжуваність і низька смертність;
б) низька народжуваність і низька смертність;
в) висока народжуваність і висока смертність

8. Співставте терміни з їх визначенням

1. депопуляція	а) комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на народжуваність в бажаному для себе напрямку
2. відтворення населення	б) систематичне зменшення абсолютної чисельності населення будь-якої країни як наслідок звуженого відтворення населення, коли наступні покоління чисельно менші за попередніх
3. демографічний вибух	в) різке зростання кількості населення
4. демографічна політика	г) безперервний, постійно повторюваний процес зміни поколінь через народження і смерть

Лабораторна робота № 5

СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ

Мета: Вивчити віковий і статевий склад населення світу і регіонів; з'ясувати специфіку його формування; опанувати методику графічного зображення та аналізу віково-статевої структури населення.

Теоретичні відомості

Демографічний склад населення – це розподіл людей за статтю, віком, сімейним станом, шлюбним і репродуктивним становищем та іншими ознаками, що впливають на його відтворення. Склад населення й співвідношення різних груп

можуть сильно змінюватися у часі та у різних країнах і регіонах.

На вікову структуру населення впливають: рівень народжуваності, смертності, тип відтворення населення, міграції; війни та ін. Основними показниками вікової структури населення є:

1) чисельність і частка окремих вікових груп в загальній чисельності населення;

2) коефіцієнт старіння - це відношення чисельності осіб старших 60 (65) років до загальної чисельності населення, в %;

3) коефіцієнт загального демографічного навантаження (відношення суми чисельності осіб у віці 0- 15 років і 60+ до чисельності осіб у віці 15 60 років, у %);

4) коефіцієнт навантаження дітьми (співвідношення чисельності населення у віці до 15 років до чисельності населення у віці 15 60 років, у %);

5) коефіцієнт навантаження працьотками (співвідношення чисельності осіб старших 65 років до чисельності населення у віці 15 60 років, у %);

На початку, ХХ ст. шведський демограф Г.Сундберг виділив три основних типи вікової структури населення, яка визначається співвідношенням частки осіб 0-15 років і частки осіб 60 (65) років і старше:

1. *Прогресивний*. Частка дітей суттєво переважає частку осіб похилого віку. Високий природний приріст.

2. *Стаціонарний*. Існує рівновага між частками дитячого населення та особами похилого віку. Низький природний приріст або його відсутність.

3. *Регресивний*. Суттєво переважає частка осіб похилого віку. Відповідає звуженому типу відтворення населення.

Кожному типу вікової структури населення відповідає графічне зображення (рис. 5.1), яке називається статеві-віковою пірамідою, на якій по горизонталі відкладають кількість чи частку населення певного віку і певної статі (чоловіки на лівому боці системи координат, жінки - на правій), а по вертикалі вікові групи.

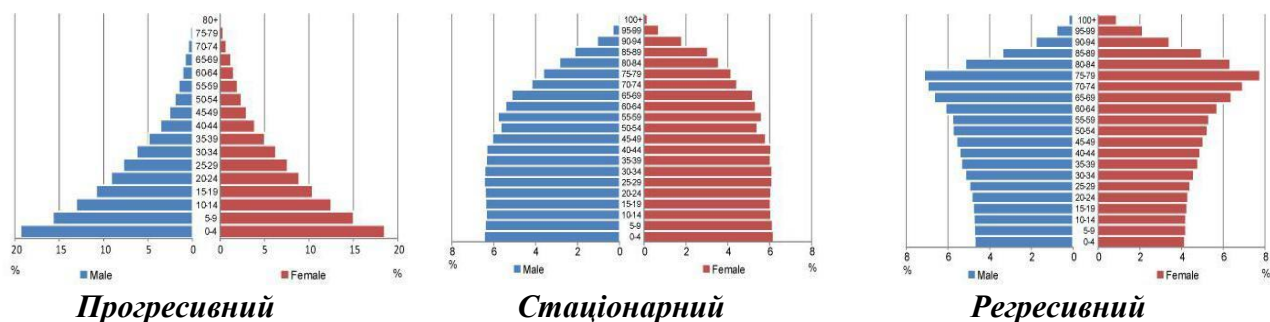

Рис. 5.1. Типи вікової структури населення

Отож, сума усіх «рядків» діаграми становить 100%, або загальну кількість населення. Вершиною піраміди є тривалість життя, основа трикутника свідчить про рівень народжуваності, кут нахилу бокових сторін до основи – рівень смертності у всіх вікових групах.

Прогресивному типу вікової структури відповідає піраміда з широкою основою та вузькою верхньою частиною. Співвідношення вікових груп таке: діти - 40%, батьки - 50%, прабадьки – 10 %. Стаціонарному типу вікової структури відповідає піраміда з дещо звуженою основою, але при цьому верхня частина ширша, ніж у першому випадку. Співвідношення вікових груп наступна: діти – 27 %, батьки – 50 %, прабадьки – 23%. Піраміда, що відповідає регресивній віковій структурі має вузьку основу і досить широку верхню частину. Співвідношення між віковими групами діти – 20 %, батьки – 50 %, прабадьки – 30%. За цього типу створюються умови для депопуляції населення.

Країни з першим типом відтворення мають вузьку основу піраміди, з другим - широку. Якщо відтворення населення відбувається в нормальних умовах, то вигляд його піраміди буде без виступів і западин. Екстремальні події, що призводять до підвищення смертності, міграції, зниження народжуваності, тощо спотворюють графік, зустрічаються так звані «провали». Для того, щоб визначити, на які роки вони припадають, потрібно проти кожної вікової групи проставити роки народження населення у визначені періоди.

Віковий склад населення світу відрізняється в межах країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку. У світі виділяють регіони і країни, які можна назвати «молодими» і «старими», за типом вікової структури.

Європа - єдиний регіон світу, в якому переважає регресивна вікова структура населення. Це найстаріший регіон депопуляції.

Безпосередньою ознакою старіння населення є підвищення частки людей похилого віку в загальній чисельності населення. Старіння населення стало глобальним процесом, який поступово охоплює всі регіони світу, хоча із різною інтенсивністю. Демографами ООН запропоновано деталізовану шкалу для оцінки вікової структури населення:

- якщо частка населення 60 років і старше нижче 6%, населення вважається надзвичайно молодим;

- від 6% до 9% – молодим;

- від 9% до 10% – початок демографічного старіння населення,

- від 11% до 15% – середній рівень старості населення;

- від 16% до 20% – старе населення;

- 21% і більше надзвичайно старе населення.

Статеву структуру населення – це розподіл населення за статевою

ознакою на чоловіків і жінок в певний момент часу на певній території.

Для характеристики структури населення за статтю використовують показники: чисельність і частка чоловічого і жіночого населення різного віку; кількість чоловіків на 100 жінок (або на 1000); показник фемінізації і маскулінізації (співвідношення чисельності чоловіків і жінок у %);

У сучасному світі виділяють 3 типи країн, залежно від співвідношення статей:

- країни з переважанням чоловічого населення;
- країни з переважанням жіночого населення;
- приблизно рівна чисельність чоловічого і жіночого населення.

У глобальному масштабі переважає чоловіче населення.

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. Ознайомтеся з особливостями статевого складу населення світу, окремих регіонів та країн, використовуючи карту атласу світу «Склад населення за статтю», рис. 5.2 та дані таблиці 5.1.

1. Поясніть причини деякого переважання у світі чоловіків.
2. Чим пояснюється переважання жінок у переважній більшості країн світу?
3. Встановіть і поясніть особливості статевого складу населення за основними віковими групами.
4. Випишіть у робочий зошит країни, у яких переважають чоловіки.

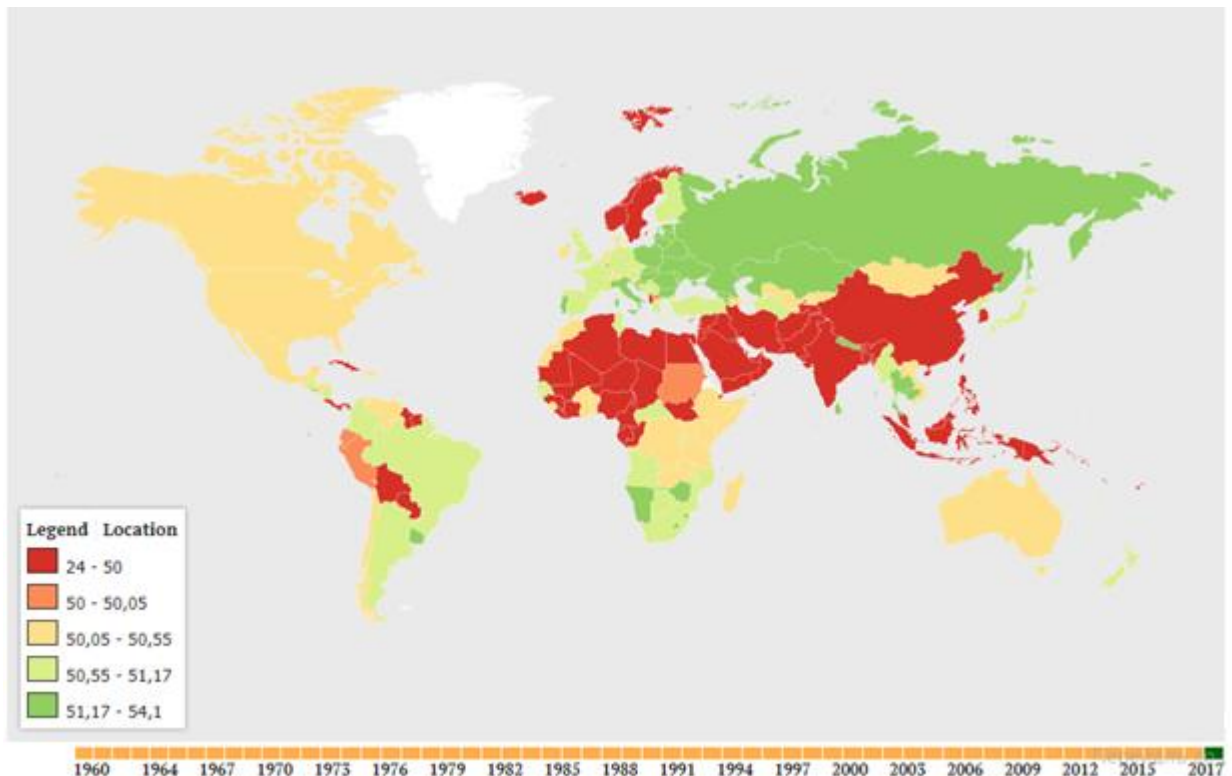

Рис. 5.2. Частка жінок в країнах світу

**Співвідношення чоловіків та жінок світу
(кількість чоловіків на 1000 жінок)**

Регіони світу	Всього	В тому числі у віці, років		
		0-14	15-64	65 і більше
Світ в цілому	1014	1050	1029	753
Європа	932	1044	992	596
Азія	1045	1065	1055	848
Африка	994	1012	989	833
Америка	977	1028	991	756
Австралія і Океанія	1002	1056	1033	733

Завдання 2. Географічні відмінності у статевій і віковій структурі населення ілюструє статеві-вікова піраміда.

На рис. 5.3, 5.4, 5.5, 5.6 зображено статеві-вікові піраміди Нігерії, України, США та Саудівської Аравії. Їх співставлення показує суттєві відмінності в статевій і віковій структурі населення країн різного типу. Визначте, в чому проявляються принципові відмінності в статеві-віковій структурі населення цих країн. Який тип вікової структури населення має кожна із чотирьох країн?

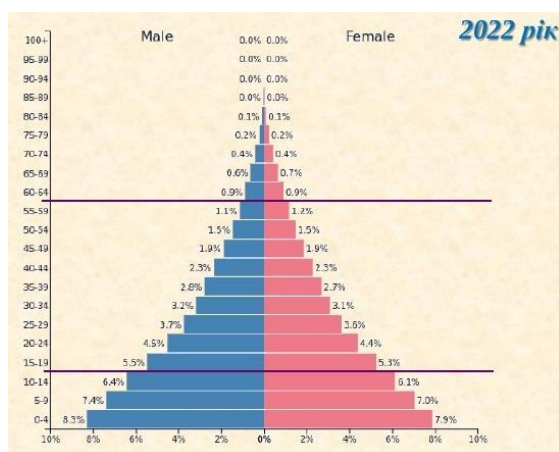

Рис. 5.3. Статеві-вікова піраміда Нігерії

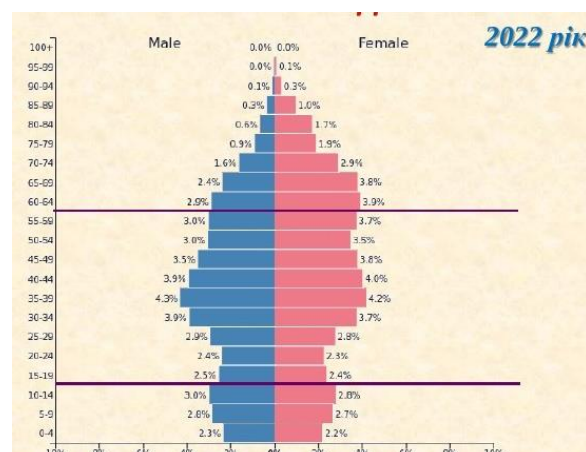

Рис. 5.4. Статеві-вікова піраміда України

Рис. 5.5. Статеві-вікова піраміда США

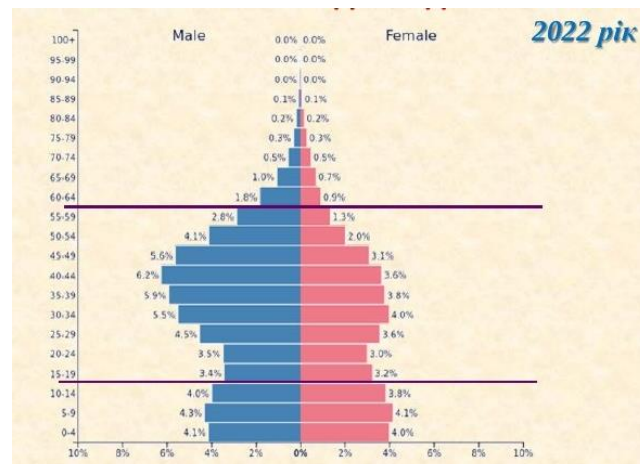

Рис. 5.6. Статеві-вікова піраміда Саудівської Аравії

Завдання 3. Статеві-вікові піраміди України і США, які в основних рисах схожі по конфігурації мають і суттєві відмінності.

1. В чому ці відмінності проявляються? Чим пояснюються найбільші розбіжності в структурі чоловічої частини населення цих країн?

2. Визначте найбільші «западини» в статеві-вікових пірамідах України і США. На які роки вони припадають? (Для цього навпроти кожної вікової групи проставте роки народження населення даної групи і визначте, які події вплинули на втрати населення в роки, на які припадають «западини» у статеві-віковій піраміді).

Завдання 4. Побудуйте статеві-вікові піраміди населення країн з різним типом відтворення на основі цих таблиць (на вибір). Порівняйте статеві-вікові піраміди з пірамідами України, США, Саудівської Аравії та Нігерії. Виявіть розбіжності та дайте їм пояснення.

В пояснювальній записці висвітліть наступні питання:

1. Тип відтворення населення кожної з країн.
2. Загальні закономірності у статевій і віковій структурі населення країн, що порівнюються.
3. Відхилення у статевій та віковій структурі населення (в яких вікових групах, величина відхилення і його причини, чи однакові ці відхилення у чоловічій і жіночій частині населення).
4. Відсоткове, співвідношення між чоловічим та жіночим населенням і поясніть причини відмінностей.
5. Відсоткове співвідношення молодших, середніх та старших вікових груп і поясніть залежність вікового складу від типу відтворення населення.

Таблиця 5.2

Статеві-вікова структура населення високорозвинених країн світу

Вік	Японія		Канада		Великобританія	
	62041,0	65520,0	17432,2	17726,1	31140,7	32115,5
0-4 роки	2704,0	25575,0	984,7	936,7	2038,5	1941,3
5-9	2782,0	2653,0	965,1	918,4	1828,2	1743,0
10-14	3013,0	2870,0	960,7	908,5	1809,7	1729,1
15-19	3108,0	2956,0	1120,5	1058,5	1996,4	1893,9
20-24	3224,0	3079,0	1246,4	1200,3	2239,2	2139,9
25-29	3619,0	3490,0	1209,5	1199,7	2216,6	2151,0
30-34	4000,0	3888,0	1214,6	1220,6	2063,4	2045,9
35-39	4811,0	4682,0	1159,7	1167,2	2016,1	2031,3
40-44	4756,0	4659,0	1187,4	1184,3	2255,7	2315,2
45-49	4083,0	4042,0	1290,8	1277,9	2292,5	2359,5
50-54	3824,0	3826,0	1382,6	1372,1	2051,2	2105,9
55-59	3988,0	4049,0	1248,9	1253,3	1789,5	1844,7
60-64	5103,0	5303,0	1043,0	1067,3	1809,4	1889,9
65-69	3855,0	4190,0	851,9	895,2	1542,2	1645,2

70-74	3418,0	3932,0	593,9	662,4	1162,2	1304,1
75-79	2723,0	3501,0	430,7	515,3	917,3	1114,6
80-84	1809,0	2782,0	308,2	420,0	630,3	895,3
85 і старше	1218,0	3046,0	233,7	168,4	482,5	969,6

Таблиця 5.3

Статеві-вікова структура населення середньорозвинених країн світу

Вік	Польща		Іспанія		Болгарія	
	18654,8	19883,9	22668,8	23490,8	3566,8	3760,5
0-4 роки	1063,6	1009,4	127,9	1195,3	177,8	168,2
5-9	933,2	885,8	1224,1	1155,1	165,6	156,0
10-14	988,2	938,9	1130,1	1069,1	160,5	151,8
15-19	1182,8	1132,0	1109,8	1054,5	184,2	173,8
20-24	1414,5	1360,7	1231,9	1195,2	250,3	231,2
25-29	1643,6	1596,1	1487,4	1467,4	254,6	235,8
30-34	1592,6	1548,7	1898,4	1830,3	270,2	250,7
35-39	1451,0	1413,3	2049,9	1950,1	283,8	266,7
40-44	1215,7	1195,1	1919,8	1856,8	268,8	253,9
45-49	1207,5	1204,1	1779,4	1773,5	245,5	238,4
50-54	1399,9	1448,9	1583,9	1621,1	253,5	256,2
55-59	1398,7	1518,0	1337,3	1402,5	252,6	272,4
60-64	1143,1	1328,5	1184,5	1278,0	241,1	285,9
65-69	639,6	820,2	1043,3	1167,3	190,7	242,9
70-74	537,8	790,3	802,4	956,2	141,4	199,0
75-79	424,4	722,4	721,3	959,9	119,7	184,0
80-84	273,9	560,6	518,3	798,8	70,9	118,8
85 і старше	144,7	411,2	376,1	763,1	33,6	74,8

Таблиця 5.4

Статеві-вікова структура населення країн, що розвиваються

Вік	Китай		Мексика		Алжир	
	682329,1	650481,8	54855,2	57481,3	17232,7	16847,3
0-4 роки	41062,6	34470,0	2346,9	5181,4	1750,1	1654,8
5-9	38464,7	32416,9	5604,2	5443,4	1475,7	1412,7
10-14	40267,3	34641,2	5547,6	5392,3	1662,3	1596,5
15-19	51904,8	47984,3	5520,1	5506,0	1847,3	1787,9
20-24	64008,6	63403,9	813,2	5079,1	1895,7	1867,8
25-29	50837,0	50176,8	4206,0	4582,2	1730,4	1692,0
30-34	49521,8	47616,4	4026,0	4444,8	1379,1	1361,9
35-39	60391,1	57634,9	3964,7	4328,2	1167,2	1175,5
40-44	63608,7	61145,3	3350,3	3658,9	1007,7	1010,6
45-49	53776,4	51818,1	2824,4	3104,4	817,0	812,4
50-54	40363,2	38389,9	2402,5	2661,8	682,4	664,3
55-59	41082,9	40229,5	1869,5	2025,8	547,2	515,4
60-64	29834,4	28832,9	1476,7	1639,8	354,7	356,8
65-69	20748,5	20364,8	1095,3	1222,0	315,0	316,3
70-74	16403,5	16568,9	873,9	1000,0	248,7	256,3

75-79	11278,9	12573,3	579,7	665,8	181,5	182,4
80-84	591,5	7455,7	355,3	443,7	93,5	93,7
85 і старше	2857,2	4758,9	298,7	404,5	62,1	70,3

Запитання для самопідготовки:

1. Що є причиною відмінностей в статевому складі населення різних країн і районів? Яка роль в цьому відіграє положення жінки в суспільстві у різних країнах, міграція населення, урбанізація, війни?
2. На які вікові групи поділяють населення у демографії?
3. В чому проявляється залежність вікового складу населення від типу відтворення населення?
4. Який вплив на вікову структуру населення здійснюються війни, епідемії, затяжні економічні кризи?
5. Опишіть кількісні параметри прогресивного, стаціонарного та регресивного типів вікової структури населення.
6. Які соціально-економічні та демографічні наслідки демографічного постаріння населення?
7. У чому полягають відмінності вікової структури населення регіонів світу?
8. Якими загальними ознаками відрізняються статево-вікові піраміди населення різних типів країн?
9. Як розраховують показники демографічного навантаження?
10. У чому переваги і недоліки високої частки дітей в структурі населення?

Тести для самоконтролю

1. Хто із демографів уперше запропонував виділяти типи вікових структур населення?
 - а) Ландрі; б) Сундберг; в) Мальтус; г) Прибиткова
2. Форма шлюбу, в якому чоловік має кількох дружин - це:
 - а) полігамія; б) поліандрія; в) полігінія; г) моногамія; д) гетерогамія
3. Серед дитячого населення (до 15 років) у світі:
 - а) є майже рівне співвідношення чоловіків і жінок;
 - б) сталого співвідношення статей не виявлено;
 - в) переважає чоловіче населення;
 - г) переважає жіноче населення
4. Яку частку у населенні світу складають чоловіки?
 - а) 50%; б) 49,3%; в) 50,3%; г) 49,9%

5. Які наслідки демографічного старіння населення?
- а) покращуються умови відтворення населення;*
 - б) знижується економічне навантаження працездатного населення;*
 - в) зростає економічне навантаження працездатного населення;*
 - г) погіршуються умови відтворення населення*
6. Про що свідчить вузька основа віково-статевої піраміди?
- а) існує значна диспропорція статей в усіх вікових групах;*
 - б) значна частка пенсіонерів у статеві-віковій структурі;*
 - в) рівень народжуваності низький;*
 - г) існує рівновага статей в усіх вікових групах;*
 - д) мала частка пенсіонерів у статеві-віковій структурі;*
 - е) рівень народжуваності високий*
7. Які кількісні параметри регресивного типу вікової структури населення?
- а) діти - 40%, доросле населення - 50%, особи похилого віку - 10%;*
 - б) діти - 25%, доросле населення - 50%, особи похилого віку - 25%;*
 - в) діти - 20%, доросле населення - 50%, особи похилого віку - 30%;*
 - г) діти - 5%, доросле населення - 50%, особи похилого віку - 45%*
8. Який критерій демографічного постаріння (за підходами ООН)
- а) частка осіб, старше 65 р. більше 7%;*
 - б) частка осіб, старше 65 р, більше 5%;*
 - в) частка осіб, старше 65 р. менше 7%;*
 - г) частка осіб, старше 65 р, менше 5%*
9. Співставте між собою показники і їх визначення
- коєфіцієнт старіння *а) відношення кількості дітей до кількості осіб працездатного віку*
 - коєфіцієнт навантаження дітьми *б) відношення суми чисельності дітей і пенсіонерів до кількості осіб працездатного віку*
 - коєфіцієнт демографічного навантаження *в) це відношення чисельності осіб старших 60 (65) років до загальної кількості населення*
г) відношення кількості дітей до загальної чисельності населення
10. Яка головна ознака статевої структури населення континентів:
- Європа *а) переважає жіноче населення*
 - Азія *б) переважає чоловіче населення*
 - Америка *в) є майже рівне співвідношення чоловіків і жінок*
г) сталого співвідношення статей не виявлено

Лабораторна робота № 6

ТРУДОВІ РЕСУРСИ І ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Мета: ознайомитися з поняттями «трудові ресурси», «трудовий потенціал» та «економічно активне населення», встановити відмінності між ними. Встановити особливості структури зайнятості населення в країнах різного типу.

Теоретичні відомості

Трудові ресурси - це частина працездатного населення, яка володіє фізичними та розумовими здібностями і знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності.

Все населення, залежно від віку поділяється на:

- осіб молодшого працездатного віку (від народження до 16 років включно);
- осіб працездатного (робочого) віку (в Україні: 16 – 60 включно);
- осіб старших працездатного віку, по досягненні якого устанавлюється пенсія за віком (в Україні: з 60 років).

Залежно від здатності працювати розрізняють осіб працездатних і непрацездатних. Непрацездатні особи в працездатному віці – це інваліди 1-ї та 2-ї груп, а працездатні особи в непрацездатному віці – це підлітки і працюючі пенсіонери за віком.

До трудових ресурсів належать:

- населення в працездатному віці, крім непрацюючих інвалідів 1 -ї і 2-ї груп та непрацюючих осіб, які одержують пенсію на пільгових умовах (жінки, що народили п'ять і більше дітей і виховують їх до восьми років, а також особи, які вийшли на пенсію раніше у зв'язку з важкими і шкідливими умовами праці);
- працюючі особи пенсійного віку;
- працюючі особи віком до 16 років.

До їхнього складу включаються також особи працездатного віку, потенційно здатні до участі в праці, але зайняті в домашньому і особистому підсобному господарстві, на навчанні з відривом від виробництва, на військовій службі.

Поняття «**трудові ресурси**» ширше, ніж поняття «**економічно активне населення**», оскільки ще охоплює і працездатних непрацюючих людей та тих, хто навчається на денному відділенні.

Формування та використання трудових ресурсів впливає на ситуацію на ринку праці. Ринок праці – це сукупність соціальних відносин між продавцями та покупцями на умовах найму і використання трудових ресурсів. На ринку праці взаємодіють роботодавці (суб'єкти власності на засоби виробництва) і наймані робітники, формуючи обсяг, структуру і співвідношення попиту та

пропозиції на робочу силу.

Зайняте населення – це активна частина трудових ресурсів, залучена до суспільного виробництва. Відповідно до Міжнародного класифікатора статусу зайнятості (МКСЗ-93) виділяються шість груп зайнятого населення:

- наймані працівники;
- роботодавці;
- особи, які працюють за свій рахунок;
- члени виробничих кооперативів;
- члени сім'ї, які допомагають у роботі;
- працівники, які не класифікуються за статусом.

Безробітні – це особи у віці 15-70 років, зареєстровані та незареєстровані у державній службі зайнятості, які не мали роботи (прибуткового заняття) протягом останніх чотирьох тижнів шукали роботу або намагалися організувати власну справу і впродовж найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи.

Існує декілька різновидів безробіття:

Фрикційне – пов'язане з тим, що частина працездатного населення не працює у зв'язку з переходом з одного місця праці на інше;

Структурне – внаслідок існування дисбалансу між професійно-кваліфікаційним складом безробітних і потребами національної економіки в робочій силі певних професій.

Приховане – означає те, що певна частина зайнятого населення працює неповний робочий день чи неповний робочий тиждень.

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. За даними таблиці 6.1 побудувати стовпчикові діаграми економічно активного населення, зайнятого населення та безробітного населення з 2000 по 2021 роки. Побудовані графіки проаналізувати.

Таблиця 6.1.

Економічна активність населення України з 2000 по 2021 рр. (кількість населення в тис.)

	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
2000	48923,2	21150,7	18520,7	2630,0	12,4%	1178,7
2001	48457,1	20893,6	18453,3	2440,3	11,7%	1063,2
2002	48003,5	20669,5	18540,9	2128,6	10,3%	1028,1
2003	47622,4	20618,1	18624,1	1994,0	9,7%	1024,2
2004	47280,8	20582,5	18694,3	1888,2	9,2%	975,5
2005	46929,5	20481,7	18886,5	1595,2	7,8%	891,9

2006	46646,0	20545,9	19032,2	1513,7	7,4%	784,5
2007	46372,7	20606,2	19189,5	1416,7	6,9%	673,1
2008	46143,7	20675,7	19251,7	1424,0	6,9%	596,0
2009	45962,9	20321,6	18365,0	1956,6	9,6%	693,1
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,8%	452,1
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,6%	505,3
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,1%	467,7
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7%	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7%	458,6
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5%	461,1
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7%	407,2
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9%	352,5
2018	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,1%	341,7
2019	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,6%	338,2
2020	41588,4	16917,8	15244,5	1673,3	9,9%	459,2
2021	41167,3	16666,8	14957,3	1709,5	10,3%	295,0

* з 2014 р. – без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Завдання 2. Використовуючи дані таблиці 6.2. порівняйте попит і пропозицію робочої сили. Зробіть висновки.

Таблиця 6.2.

Попит і пропозиція робочої сили в Україні у першій декаді 2022 та 2023 рр.
(за даними Державної служби зайнятості)

	Області України	Кількість вакансій, тис. січень - квітень 2022 р.	Кількість безробітних, тис. осіб. січень - квітень 2022 р.	Кількість вакансій, тис. січень - березень 2023 р.	Кількість безробітних, тис. осіб. січень - березень 2023 р.
1	Вінницька	8,1	29,6	2,2	10,6
2	Волинська	5,5	13,4	3,5	6,0
3	Дніпропетровська	20,6	43,4	6,1	20,3
4	Донецька	4,5	15,6	1,7	8,5
5	Житомирська	6,4	20,3	2,7	10,5
6	Закарпатська	2,9	8,4	1,1	5,0
7	Запорізька	4,9	22,1	0,8	15,2
8	Івано-Франківська	5,3	14,2	2,4	6,8
9	Київська	7,4	19,1	3,5	12,6
10	Кіровоградська	7,6	20,8	2,0	8,4
11	Луганська	1,8	9,1	0,0	3,1
12	Львівська	14,1	23,0	7,1	8,0
13	Миколаївська	5,1	20,1	1,4	12,4
14	Одеська	9,4	21,9	3,0	11,8
15	Полтавська	9,8	30,4	2,8	11,4
16	Рівненська	5,6	18,3	2,7	8,1
17	Сумська	5,7	20,8	2,0	13,2

18	Тернопільська	4,9	13,8	1,4	4,7
19	Харківська	10,3	28,7	2,8	18,2
20	Херсонська	2,3	13,3	0,2	7,0
21	Хмельницька	7,9	20,6	2,8	7,4
22	Черкаська	7,0	26,0	1,9	10,2
23	Чернівецька	3,5	9,3	1,0	3,1
24	Чернігівська	3,4	15,6	1,2	8,9
25	АР Крим	Дані відсутні			

Завдання 3. Використовуючи дані таблиці 6.3, простежте відмінності та зміни з плином часу у показниках безробіття по країнах світу. Назвіть чинники безробіття. Які чинники впливають на рівень безробіття в даних країнах? В яких країнах спостерігається найвищий рівень безробіття, в яких найнижчий? Вкажіть причини низьких і високих рівнів безробіття.

Таблиця 6.3.

Рівень безробіття в країнах світу
(у % до економічно активного населення)

Країни	Роки						
	1995	2000	2005	2010	2015	2017	2019
Казахстан	11,0	12,8	8,1	5,8	5,0	5,0	4,8
Данія	6,8	4,3	4,8	7,5	6,2	5,8	3,0
Італія	11,3	10,1	7,7	8,3	11,9	11,3	9,9
Канада	9,6	6,8	6,3	8,0	6,9	6,3	5,7
Мексика	6,2	2,2	3,5	5,3	4,4	3,4	3,5
Німеччина	8,2	8,0	11,0	6,9	4,6	3,8	4,9
Польща	13,3	16,1	17,7	9,6	7,5	4,9	5,4
Португалія	7,2	3,9	7,6	10,8	12,4	8,9	6,5
США	5,6	4,0	5,1	9,6	5,3	4,4	3,9
Франція	10,5	9,2	8,9	9,3	10,4	9,4	8,1
Швейцарія	4,2	1,8	3,8	3,5	3,2	3,2	2,3
Швеція	10,4	6,0	7,6	8,6	7,4	6,7	6,8
Україна	14,8	11,5	7,2	8,1	9,1	9,4	8,9
Японія	3,2	4,7	4,4	5,1	3,4	2,9	2,4
Молдова	14,4	8,5	7,3	7,4	4,9	4,2	4,9

Запитання для самопідготовки:

1. Дайте визначення поняття «трудові ресурси» та вкажіть, яка категорія населення відноситься до трудових ресурсів.
2. В чому проявляється залежність величини і структури трудових ресурсів від чисельності, вікового і статевого складу населення?
3. Чим відрізняються поняття «трудові ресурси» та «економічно активне населення»?
4. Які категорії населення відносяться до економічно неактивного населення?

5. Фази відтворення трудових ресурсів.
6. Екстенсивний та інтенсивний типи відтворення робочої сили.
7. Трудовий потенціал робітника та колективу.
8. Дайте визначення поняття «зайнятість населення», охарактеризуйте види зайнятості.
9. Охарактеризуйте категорії зайнятого населення.
10. Безробіття. Види безробіття.

Тести для самоконтролю

1. Частина населення, що має фізичні і духовні здібності, загальноосвітні та професійні знання й навички для роботи в господарстві
 - а) працересурсний потенціал;*
 - б) економічно активне населення;*
 - в) зайняте населення;*
 - г) трудові ресурси*
2. Вкажіть вікові межі (в роках) працездатного населення, що визначено законодавством України
 - а) 15-60;*
 - б) 14-59;*
 - в) 16-59;*
 - г) 18-70*
3. Економічно активне населення - це:
 - а) населення зайняте економічною діяльністю;*
 - б) населення обох статей віком 15-70 років;*
 - в) населення у працездатному віці;*
 - г) населення, зайняте економічною діяльністю, і безробітні;*
4. З'єднайте тип безробіття з його характеристикою

1. Фрикційне	<i>а) пов'язане з переходом до нової техніки і технологій, з механізацією та автоматизацією виробництва;</i>
2. Конверсійне	<i>б) пов'язане з попитом роботи в залежності від пори року;</i>
3. Технологічне	<i>в) пов'язане із закриттям застарілих підприємств;</i>
4. Сезонне	<i>г) спричиняється скороченням чисельності армії;</i>
5. Структурне	<i>д) пов'язане з переміщенням людини з однієї роботи на іншу</i>
5. Люди, які не мають роботи, активно її шукають та готові приступити до неї - це
 - а) економічно продуктивне населення;*
 - б) економічно пасивне/неактивне населення;*
 - в) безробітні*
6. Які країни мають недостатній рівень забезпеченості трудовими ресурсами (виберіть декілька варіантів)
 - а) Велика Британія;*
 - б) Туреччина;*
 - в) Німеччина;*
 - г) Нігерія;*
 - д) Польща*
7. Кількість трудових ресурсів за період існування незалежної України

РОЗДІЛ 2

Географія розселення. Етнічна географія.

Лабораторна робота № 7

МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Мета: ознайомитися з системою статистичних показників, які характеризують міграції населення, оволодіти методикою розрахунку ряду показників, вивчити чинники і мотиви міграції, встановити основні напрямки міграційних потоків населення у різних соціально-економічних умовах.

Теоретичні відомості

Міграція населення – це переміщення людей у просторі, як правило, пов'язане зі зміною місця діяльності й проживання. Міграції не змінюють кількість населення у світі, але помітно впливають на чисельність жителів окремих країн і на їхнє розселення по регіонах світу.

У деяких з них вони виступають головним фактором заселення й освоєння території. Тому міграція розглядається і як механічна форма відтворення населення, і як фактор, що впливає на розселення людей по Земній кулі. Тому, поряд з терміном «міграція» використовуються терміни «пересування», «переселення», «перерозподіл» людей.

Міграції класифікуються за наступними ознаками:

За спрямованістю переїздів виділяють: зовнішні міграції (між країнами) і внутрішні - у межах своєї країни. Серед зовнішніх виділяють еміграції – виїзди за межі своєї країни й імміграції – в'їзди в країну з інших країн.

За причинами міграцій виділяють: добровільні, пов'язані, як правило, з пошуком нових місць роботи (трудова) або кращих умов праці, возз'єднанням родин або нації; вимушені – примусові, викликані дискримінаційною політикою стосовно певних категорій населення, військовими конфліктами, кризовими ситуаціями в житті народів. Серед вимушених переселенців виділяється категорія біженців, переїзд яких пов'язаний з воєнними діями в місцях їхнього проживання.

Основні показники, що вивчають процес міграції:

Абсолютні показники:

а) **кількість прибулих**; б) **кількість вибулих**; в) **сальдо міграції** – різниця між кількістю прибулих та вибулих. Може бути додатнім, якщо процес прибуття переважає над процесом вибуття, або від'ємним, якщо процес вибуття переважає над процесом прибуття; г) **об'єм міграції** – абсолютна сума кількості прибулих и вибулих.

Відносні показники:

Інтенсивність прибуття – це відношення числа прибулих до

середньорічної чисельності населення, з розрахунку на 1000 жителів:

$$K_n = \frac{I}{P \times T} \times 1000 \text{‰}$$

де **I** – кількість прибулих (іммігрантів), осіб; **P** – середня кількість населення за період **T**, осіб; **T** – тривалість періоду, роки.

Інтенсивність вибуття – це відношення числа вибулих до середньорічної чисельності населення, з розрахунку на 1000 жителів:

$$K_s = \frac{E}{P \times T} \times 1000 \text{‰}$$

де **E** – кількість вибулих (емігрантів), осіб.

Коефіцієнт закріпленості – відношення кількості прибулих до вибулих, %

$$K_3 = \frac{I}{E}$$

Загальний коефіцієнт рухливості – це середня кількість мігрантів певної території, що припадає на тисячу осіб середньої кількості населення.

$$K_0 = \frac{I+E}{P \times T} \times 1000 \text{‰}$$

Відносне сальдо міграції – це відношення різниці між кількістю прибулих та вибулих до середньорічної чисельності населення, з розрахунку на 1000 жителів:

$$K_0 = \frac{I-E}{P \times T} \times 1000 \text{‰}$$

Міграційна політика – це комплекс законодавчих, організаційних, економічних заходів, спрямованих на регулювання в'їзду в країну і виїзду з країни населення, і зокрема робочої сили.

Усі держави світу проводять ту чи іншу міграційну політику. З усього їх різноманіття можна назвати такі типи:

1) міграційна політика підтримує еміграцію та забороняє імміграцію (Японія);

2) міграційна політика не перешкоджає еміграції, але жорстко регламентує імміграцію (США, Канада, Австралія та інші розвинені країни);

3) міграційна політика не перешкоджає еміграції, але сприяє імміграції (Ізраїль, Німеччина, нафтовидобувні країни Південно-Західної Азії);

4) міграційна політика не перешкоджає ні еміграції, ні імміграції (Туніс,

Єгипет, Польща);

5) міграційна політика, спрямовану закритість країни (Куба, В'єтнам, КНДР, Непал).

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. Визначте показники міграційного обороту: сальдо міграції, коефіцієнти закріпленості і рухливості, інтенсивність прибуття та вибуття населення для районів 1-12 (за варіантами) (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Варіант	Всього населення, тис. осіб	Кількість прибулих, тис. осіб	Кількість вибулих, тис. осіб
1	15400	65,7	71,3
2	2005,1	12,2	11,6
3	1736,2	9,6	11,8
4	3502,9	18,9	16,5
5	4720,9	15,3	16,8
6	1359,8	8,0	10,8
7	1892,6	9,2	9,8
8	2598,3	9,4	11,3
9	2866,7	21,6	15,5
10	1149,8	6,4	10,4
11	1206,8	3,8	4,2
12	2639,0	56,4	27,2

Завдання 2. На контурній карті показати сучасні напрями міграції населення світу, а також країни-донори та країни-реципієнти мігрантів (Додаток Б). Проаналізувати виконану картосхему.

Запитання для самопідготовки.

1. Міграція як механічний рух населення. Класифікація міграцій.
2. Чинники, що впливають на міграції населення
3. Основні показники, що вивчають процес міграції
4. Роль міграції в заселенні Землі
5. Міграції ХХ століття та їх причини
6. Сучасні тенденції світових міграцій
7. Міграційна політика
8. Історія міграцій в Україні, причини
9. Українська діаспора, причини її формування

Тести для самоконтролю

1. Переїзди, пов'язані із тимчасовою роботою, чи до місць відпочинку, відносять до міграцій:
а) сезонних; б) екологічних; в) маятникових; г) імміграцій
2. Щоденні переїзди людей між містом і передмістям на роботу або навчання, це приклад міграцій:
а) сезонних; б) маятникових; в) організованих; г) примусових
3. Щоб знайти сальдо міграції, необхідно виконати дію:
*а) сума між кількістю іммігрантів та емігрантів
б) частка між кількістю іммігрантів та емігрантів
в) добуток між кількістю іммігрантів та емігрантів
г) різниця між кількістю іммігрантів та емігрантів*
4. У ХХ столітті виник новий різновид міграцій, що полягав у переманюванні спеціалістів високої кваліфікації, його називають:
а) «відплив умів»; б) «міграції умів»; в) «приплив умів»
5. У 1948 було створено державу Ізраїль, за перших чотири роки її існування прибуло 700 тис. іммігрантів з країн Європи, Азії, Африки, причиною цього були мотиви:
а) екологічні; б) політичні; в) національні; г) релігійні
6. Сукупність заходів, за допомогою яких країни намагаються регулювати в'їзд іноземних громадян на свою територію, називають
*а) освітньою політикою; б) демографічною політикою;
в) соціальною політикою; г) міграційною політикою*
7. Мігранти, які покинули свою країну через расові, релігійні чи етнічні гоніння, політичні переслідування – це:
*а) гастарбайтери; б) біженці; в) маятникові мігранти;
г) фрондильєри; д) репатріанти*
8. За океаном найбільше українців проживає в країні:
а) США; б) Канаді; в) Бразилії; г) Аргентині
11. Поєднайте регіони, найбільш населені українцями з їх образними назвами:

<i>1. Сірий Клин</i>	<i>а) Кубань</i>
<i>2. Зелений Клин</i>	<i>б) Поволжя</i>
<i>3. Малиновий Клин</i>	<i>в) Західний Сибір</i>
<i>4. Жовтий Клин</i>	<i>г) Приморський і Хабаровський край</i>

Лабораторна робота № 8-9
РОЗМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.
ГЕОГРАФІЧНІ ФОРМИ РОЗСЕЛЕННЯ

Мета: ознайомитися із сутністю розселення населення, встановити форми розселення, виявити їх характерні особливості, простежити зміну структури форм розселення; вивчити основні поняття міського розселення, ознайомитися з різними класифікаціями і апологіями міст, проаналізувати регіональні відмінності показників урбанізованості.

Теоретичні відомості

Розміщення населення – це історичний процес розподілу населення по території, результат процесу просторового розподілу населення і формування мережі поселень на певний момент часу; входить в поняття розселення населення. Нерівномірність розташування населення зумовлена кількома чинниками: 1) природні умови; 2) особливості демографічного розвитку; 3) історичні особливості заселення території; 4) господарська діяльність.

Основний показник, що оцінює характер розміщення населення – густина населення. *Густина населення* – це одиниця вимірювання розміщення, відображає середню кількість населення, яка проживає на км².

Густоту населення розраховують за формулою:

$$g = \frac{P}{S}$$

де **g** густина населення (осіб, км²); **P** – кількість населення адміністративної одиниці чи іншої території (осіб); **S** – площа території (км²).

Варто зазначити, що середня густина населення - це умовний показник, який повною мірою не відображає дійсну картину розміщення населення.

Розселення – процес розподілу і перерозподілу населення по території та його результат – мережа поселень. Поняття розселення населення включає в себе розміщення населення, функціональні територіальні взаємозв'язки населених місць і міграції населення (переселення, сезонні і маятникові міграції).

Виділяють дві категорії населення: міське і сільське. Крім того, залежно від форми господарської діяльності, способу життя, виділяють осіле, напівосіле (напівкочове) і кочове населення.

Всі населені пункти поділяються на два основних типи-міські та сільські, хоча до цих пір визначення критеріїв їх розподілу залишається спірним питанням. При цьому більш чітке визначення було вироблено для міст. Все різноманіття критеріїв, що застосовуються національними статистичними

комітетами при визначенні міст, можна звести до чотирьох типів: 1) число жителів (проте єдиний ценз людності в світі відсутній); 2) адміністративний статус; 3) щільність населення, або густота забудови; 4) господарські функції (рід занять населення).

В містах мешкає 47 % населення Землі й ця частка постійно зростає. Історичний процес збільшення ролі міст в житті суспільства, широке поширення міського способу життя та міської культури називається **урбанізацією**.

Для сучасної урбанізації характерна гіперурбанізація, концентрація населення у великих містах з людністю понад 1 млн осіб. Найбільше міст-мільйонерів у Китаї (50), США (45), Індії (23), Бразилії (16).

Для сучасної урбанізації характерне також зростання приміських зон – **субурбанізація**, що призводить до утворення **міських агломерацій**.

Внаслідок злиття агломерації утворюють **мегаполіси або мегалополіси** (від грец. *mega* - великий і *polis* - місто) – суцільні смуги міського розселення.

У США виділяють мегалополіси, в яких мешкає понад 1/2 населення країни: Приатлантичний, або «Бос-Ваш» (Бостон - Вашингтон) – 60 млн осіб, Приозерний, або «Чіпіттс» (Чикаго - Детройт - Пітсбург) – 40 млн осіб; Каліфорнійський, або «Сан-Сан» (Сан-Франциско - Сан-Дієго) – 25 млн осіб; Східнофлоридський (Маямі - Вест-Палм-Біч) і Примексиканський (Х'юстон - Новий Орлеан). Два останніх мегалополіси перебувають на стадії формування, кількість мешканців у них становить близько 10 млн осіб. У Японії утворився мегалополіс Токкай (Токіо - Нагоя - Осака) з кількістю населення понад 55 млн осіб (це близько половини населення країни).

Рекордсменом за кількістю населення став мегалополіс Європейський – близько 100 млн. осіб, або майже 1/4 населення Європи.

У багатьох країнах, що розвиваються, поширена **хибна урбанізація** (псевдоурбанізація) – збільшення чисельності міського населення за відсутності якісного благоустрою та міських комунікацій. В результаті формуються **міські нетрі** і складна екологічна ситуація.

Незважаючи на процеси урбанізації близько половини жителів Землі мешкає в **сільських поселеннях**. Особливо висока частка сільського населення в Азії – 65 %, Африці – 70 %. У Китаї та Індії, наприклад, частка сільського населення становить відповідно 70 і 73 %. Лідирують за цим показником країни Тропічної Африки (Руанда, Бурунді, Уганда) та Південної Азії (Бутан, Непал).

Завдання до лабораторної роботи

Завдання 1. Побудуйте та проаналізуйте діаграми «Розподіл населення Землі з висотою), «Розподіл населення Землі за показником віддаленості

проживання від моря» (за даними табл. 8.1). Чи існує залежність між зазначеними в таблиці показниками.

Таблиця 8.1.

Розподіл населення Землі з висотою та віддаленістю від моря

Абсолютні висоти, м	Частка населення	Відстань від моря, км	Частка населення
Нижче 200 м	56,2	0-50	27,5
200-500	24,0	50-100	22,7
500-1000	11,6	100-500	23,5
1000-1500	4,4	500-1000	17,7
1500-2000	2,3	Понад 1000	6,6
Вище 2000	1,5		

Завдання 2. Проаналізуйте дані таблиці 8.2 та карту густоти населення світу (додаток В). Як відрізняється щільність населення по регіонах світу? Які чинники впливають на розміщення населення? Виділіть у світі райони найбільшої концентрації населення, встановіть регіони світу з найменшою густотою населення і поясніть, до яких територій Землі вони приурочені. Наведіть приклади країн світу, для яких притаманні значні внутрішні відмінності у густоті населення.

Таблиця 8.2.

Середня густина населення у розрізі регіонів світу станом на 2022 рік

Регіон	Густина населення, осіб на км²	Регіон	Густина населення, осіб на км²
Світ загалом		Азія	134,6
<i>Африка</i>	43	Західна Азія	52
Північна Африка	31	Центральна Азія	
Західна Африка	63	Південна Азія	200
Східна Африка	65	Східна Азія	136
Центральна Африка	26	Південно-Східна Азія	136
Південна Африка	25	<i>Північна Америка</i>	16
<i>Європа</i>	87	<i>Латинська Америка</i>	39
Західна Європа	171	Центральна Америка	66
Східна Європа	16	Карибський басейн	180
Північна Європа	52	Південна Америка	22
Південна Європа	116	<i>Австралія та Океанія</i>	4

Завдання 3. Користуючись даними таблиці 8.3 визначте та порівняйте основні характеристики сільського розселення п'яти областей України. Порівняйте їх з загальноукраїнськими.

Населення України, 2020 р

	Територія (км ²)	Середня чисельність за 2020 (осіб)			Кількість сільських населених пунктів
		все населення	міське	сільське	
Україна	603,7	42444919	29159659	13285260	28441
області					
Вінницька	26,5	1580632	790316	790316	1461
Волинська	20,1	1039684	538556,3	501127,7	1054
Дніпропетровська	31,9	3238439	2704097	534342,4	1435
Донецька	26,5	4211332	3815467	395865,2	1118
Житомирська	29,9	1234868	721162,9	513705,1	1613
Закарпатська	12,8	1257991	462940,7	795050,3	579
Запорізька	27,2	1727733	1328627	399106,3	915
Івано-Франківська	13,9	1378555	594157,2	784397,8	765
Київська	28,1	1746674	1075951	670722,8	1126
Кіровоградська	24,6	960302	599228,4	361073,6	995
Луганська	26,7	2173207	1886344	286863,3	781
Львівська	21,8	2530435	1528383	1002052	1850
Миколаївська	24,6	1143050	773844,9	369205,2	894
Одеська	33,3	2382607	1584434	798173,3	1125
Полтавська	28,7	1418281	867988	550293	1810
Рівненська	20,1	1162084	550827,8	611256,2	1000
Сумська	23,8	1097881	745461,2	352419,8	1466
Тернопільська	13,8	1054354	463915,8	590438,2	1023
Харківська	31,4	2695781	2162016	533764,6	1679
Херсонська	28,5	1049945	640466,5	409478,6	658
Хмельницька	20,6	1278072	709330	568742	1414
Черкаська	20,9	1223981	689101,3	534879,7	824
Чернівецька	31,9	906647	383511,7	523135,3	398
Чернігівська	8,1	1024297	650428,6	373868,4	1481
м. Київ	0,84	2928087	2928087	0	

Основних показників сільського розселення є п'ять і вони розраховуються за такими формулами:

1) *Частка сільського населення* $Ч_{с.н.} = N_c / N_{заг.}$, де N_c – сільське населення, $N_{заг.}$ – загальна кількість населення

2) *Густина (щільність) сільського населення* $\Gamma_{нас} = N_c / S$, де N_c – сільське населення, S – площа території;

3) *Густина сільських поселень на 100 км²* $K = P_c / S$ де, P_c – сільські поселення, S – площа території;

4) *Середня відстань між поселеннями* $P = \sqrt{S / P_c}$, де S – площа території, P_c – кількість сільських поселень;

5) *Середня людність сільських поселень* $L = N_c / P_c$, де N_c – сільське населення, P_c – сільські поселення.

Обрахунки звести в таблицю 8.4

Показники сільського розселення України, станом на 2020 рік

Україна/місто	Частка сільського населення	Густота (щільність) сільського населення	Густота сільських поселень	Середня відстань між поселеннями	Середня людність сільських поселень
Україна					
Вінницька					
Волинська					

Картографічна робота. Нанесіть на контурну карту найбільші агломерації (позначте пунсонами) і мегалополіси (позначте кольором, як об'єднання великих міст в один ареал) світу. Проаналізуйте особливості їх розміщення. Обґрунтуйте, з чим пов'язане їх зростання?

Найбільші агломерації світу станом на 2020 рік

№	Місто	Країна	Населення	Площа, км ²	Щільність населення /км ²
1	Токіо - Йокогама	Японія	37 239 000	8 547	4 400
2	Джакарта	Індонезія	26 746 000	2 784	9 600
3	Сеул - Інчхон	Республіка Корея	22 868 000	2 163	10 600
4	Делі	Індія	22 826 000	1 943	11 800
5	Шанхай	КНР	21 766 000	3 497	6 200
6	Маніла	Філіппіни	21 241 000	1 437	14 800
7	Карачі	Пакистан	20 877 000	803	26 000
8	Нью-Йорк	США	20 673 000	11 642	1 800
9	Сан-Паулу	Бразилія	20 568 000	3 173	6 500
10	Мехіко	Мексика	20 032 000	2 046	9 800
11	Пекін	КНР	18 241 000	3 497	5 200
12	Гуанчжоу - Фошань	КНР	17 681 000	3 173	5 600
13	Мумбаї	Індія	17 307 000	546	31 700
14	Осака - Кобе - Кіото	Японія	17 175 000	3 212	5 300
15	Москва	Росія	15 788 000	4 403	3 600
16	Каїр	Єгипет	15 071 000	1 658	9 100
17	Лос-Анджелес	США	15 067 000	6 299	2 400
18	Калькутта	Індія	14 630 000	1 204	12 100
19	Бангкок	Таїланд	14 544 000	2 331	6 200
20	Дакка	Бангладеш	14 399 000	324	44 500

21	Буенос-Айрес	Аргентина	13 776 000	2 642	5 200
22	Тегеран	Іран	13 309 000	1 360	9 800
23	Стамбул	Туреччина	12 919 000	1 347	9 600
24	Шеньчжень	КНР	12 506 000	1 748	7 200
25	Лагос	Нігерія	12 090 000	907	13 300
26	Ріо-де-Жанейро	Бразилія	11 616 000	2 020	5 700
27	Париж	Франція	10 869 000	2 845	3 800
28	Нагоя	Японія	10 183 000	3 820	2 70

Таблиця 8.6

Мегаполіси світу

Назва мегаполісу	Країна	Міста, що входять
БОСВАШ	США	Бостон, Нью-Йорк, Філадельфія, Балтимор, Вашингтон
ЧИПТТС	США	Чикаго, Детройт, Клівленд, Піттсбург
САН-САН	США	Сан-Франциско, Лос-Анжелес, Сан-Дієго
ТОКАЙДО	Японія	Токіо, Йокогама, Осака, Кобе, Кіото
БЛАКИТНИЙ БАНАН	Великобританія, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Швейцарія, Італія	Бредфорд, Лідс, Ліверпуль, Манчестер, Бірмінгем, Лондон, Амстердам, Гаага, Роттердам, Брюссель, Антверпен, Ейндговен, Рур, Дюссельдорф, Кельн, Франкфурт-на-Майні, Люксембург, Штутгарт, Страсбург, Цюрих, Турин, Мілан, Генуя
ЛОН-ЛІВ	Великобританія	Лондон, Бірмінгем, Манчестер, Ліверпуль
ЗОЛОТИЙ ТРИКУТНИК ЯНЦЗИ	Китай	Шанхай, Нанкін, Ханчжоу, Сучжоу, Нінбо
ПАЦА ТИГРА	Китай	Гонконг, Шеньчжень, Гуанчжоу
РІО-САН	Бразилія	Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу

Запитання для самопідготовки.

1. Основні риси розміщення населення в світі. Чинники розміщення населення.
2. Поняття щільності (густоти) населення. Щільність населення світу
3. Розселення населення: визначення. Системи розселення.
4. Міста. Критерії виділення міст. Класифікація міст.
5. Урбанізація: переваги і недоліки. Регіональні відмінності урбанізації. Псевдоурбанізація, субурбанізація, рурбанізація, джентрифікація.
6. Агломерація, конурбація, мегалополіс: визначення і приклади. Проблеми, що виникають в агломераціях.
7. Типи сільських поселень, особливості їх розміщення. Основні показники сільського населення.

Тести для самоконтролю

1. Назвіть дві основні форми розселення осілого населення:
а) фермерське; б) сільське; в) групове;
2. Яким показником оцінюють рівень урбанізації території?
а) частка міських поселень; б) кількість міського населення
в) частка міського населення; г) кількість міст
3. У якій країні щільність населення є найнижчою?
а) Бангладеш; б) Пакистан; в) Японія; г) Монголія; д) Китай
4. Які території заселені більш щільно? Вкажіть дві відповіді.
а) низовини Австралії; б) степи Азії; в) приморська смуга Європи;
г) південно-західний Китай; д) приморська смуга Латинської Америки
5. Зростання населення міст за рахунок неконтрольованого притоку населення, без підвищення якості благоустрою і комунікацій називається:
а) контурбанізація; б) курбанізація;
в) псевдоурбанізація; г) субурбанізація
6. Рівень заселеності певної території; кількість постійного населення, що проживає на одиниці площі це:
а) щільність населення; б) відтворення населення;
в) розселення населення; г) розміщення населення
7. Яка міська агломерація є найбільшою у світі?
а) Нью-Йорк; б) Мумбаї; в) Делі; г) Сан-Паулу; д) Токіо
8. У яких регіонах світу переважає сільське населення? Виберіть 2 варіанта відповіді
а) Африка; б) Європа; в) Північна Америка;
г) Азія; д) Латинська Америка; е) Австралія і Океанія
9. З'єднайте терміни з їх визначенням
 1. Джентрифікація а) поширення в сільських населених пунктах міського способу життя
 2. Рурбанізація б) відтік міського населення у передмістя
в) скупчення населених пунктів, які об'єднані в
 3. Конурбація єдине ціле економічними, трудовими, соціальними, культурно-побутовими, та іншими зв'язками
 4. Агломерація г) реконструкція і оновлення будівель в раніше непривабливих частинах міста та асоційований з ними переїзд до району багатших мешканців
 5. Субурбанізація д) промислова агломерація

Практична робота № 1-2

РАСОВИЙ ТА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ

Мета: ознайомитися з особливостями формування основних та перехідних рас, проаналізувати расові відмінності регіонів світу, вивчити етнічну структуру населення світу за лінгвістичною ознакою, засвоїти класифікацію країн за етноструктурною ознакою та географією компактного проживання найбільших за людністю етносів.

Теоретичні відомості

Раси – це історично сформовані ареальні групи людей, які виділяють за спільним походженням, подібністю зовнішніх і фізіологічних ознак, що передаються спадково.

Людство належить до єдиного біологічного виду *Homo Sapiens*. Внаслідок внутрішньовидових мутацій, які відбувалися у людських популяціях, що жили у відмінних природних умовах, поступово сформувалися расові (антропологічні) ознаки: колір шкіри, волосся, очей, форма черепа, пропорції тіла, розвиток третинного волосяного покриву, форма зубів, переважаючі групи крові та генів. За цими ознаками виділяють чотири великі раси – європеїдну, негроїдну, монголоїдну, австралоїдну, а також перехідні і змішані расові типи.

Етнос – (від грец. суспільство, народ, плем'я, група) – стійка сукупність людей, що історично склалася; рід, плем'я, народність, нація, які мають загальні відносно стабільні особливості культури (у тому числі мову) і психіку, а також усвідомлюють свою єдність і відмінність від інших таких же утворень.

Кожен етнос проходить стадії етногенезу. **Етногенез** це процес формування і розвитку народу. Етногенез діє постійно і протікає в двох формах: 1) еволюція етносу, 2) трансформація етносу.

В процесі етногенезу відбувається етнічне об'єднання і етнічний розподіл.

Переважають у сучасному світі процеси етнічного об'єднання. Розрізняють наступні різновиди етнічного об'єднання: 1) консолідація міжетнічна і внутрішньо етнічна; 2) етнічна асиміляція; 3) міжетнічна інтеграція; 4) етногенетична міксація.

Сучасній науці досить складно визначити точну кількість народів на Землі, і на якій стадії розвитку вони знаходяться. Найбільша величина, що часто зустрічається в літературі від 2000 до 2500 етносів, що знаходиться на стадіях розвитку від племен до націй і що відрізняються між собою за чисельністю, від декількох осіб (наприклад, окремі групи індіанців США) до етносів з чисельністю понад 100 млн. осіб. Райони, у народів яких історично склалися загальні або схожі форми культури і побуту, називаються історико-етнографічними областями.

При усіх відмінностях, існуючих між етносами, багато хто з них має загальні риси, на цій підставі проводяться класифікації народів за спільністю або схожістю окремих ознак. Найпоширеніші класифікації: 1) за чисельністю; 2) мовою; 3) територіально-географічною ознакою; 4) за характером розселення.

Найпоширенішою є лінгвістична класифікація народів світу. Таксономічні ранги народів світу, прийняті в лінгвістичній класифікації народів:

- СІМ'Я;
- Група;
- Підгрупа (виділяється не в усіх сім'ях);
- Підрозділ (виділяється не в усіх сім'ях);
- Етнос.

Таблиця 1

Лінгвістична класифікація народів світу

(виділені народи найбільші за чисельністю населення в межах сімей)

Мовні сім'ї, групи	Етноси
Індоєвропейська мовна сім'я	
Індоарійська	Хіндустанці, бенгальці, пенджабці, маратхі, біхарці, цигани, непальці, синдхи
Романська	Іспанці, португальці, каталонці, галісійці, італійці, фріулі, ладіни, французи, провансальці, валлони, румуни, молдавани, мексиканці, бразильці, колумбійці, венесуельці, аргентинці чилійці та інші етноси Латинської Америки.
Германська	<i>Північно-германська підгрупа:</i> шведи, норвежці, данійці, ісландці <i>Ж фанерці;</i> <i>Західно-германська підгрупа:</i> німці, австрійці, люксембуржці, ельзасці, фламандці, фрізи, голландці, англійці, шотландці, ольстерці, африканери-бури
Слов'янська	<i>Східно-слов'янська підгрупа:</i> українці, росіяни, білоруси; <i>Західно-слов'янська підгрупа:</i> поляки, чехи, словаки, лужицькі серби; <i>Південно-слов'янська підгрупа:</i> болгары, македонці, серби, хорвати, словенці, чорногорійці, боснійці
Іранська	<i>Східно-іранська підгрупа:</i> афганці, осетини, ягнобці, та інші етноси Паміру; <i>Західно-іранська підгрупа:</i> перси, курди, таджики, белуджі; <i>Памірська підгрупа:</i> вакханці, шугнанці, ішкашими

Кельтська	Ірландці, уельські, британці
Балтійська	Литовці, латвійці
Албанська	Албанці
Вірменська	Вірменці
Грецька	Греки
<i>Кавказька мовна сім'я</i>	
	Грузини, свани, мергели, лази
<i>Північно-кавказька мовна сім'я</i>	
Нахсько-дагестанська	Чеченці, аварці, лезгини
Абхазо-адигейська	Абхазы, адигейці, черкеси, кабардинці
<i>Уральська мовна сім'я</i>	
Фінсько-угорська	Угорці, фіни, карели, естонці, комі, мордва, марійці, удмурти, ханти, мансі, саами
Самодійська	Ненці, нганасани, селькупи
<i>Алтайська мовна сім'я</i>	
Тюркська	Турки, азербайджанці, туркмени, чуваші, татари, башкири, киргизи, казахи, каралпаки, караїми, узбеки, уйгури, якути, долгани, алтайці, тувинці
Монгольська	Монголи, буряти, калмики
Тунгусо-Маньчжурська	Маньчжури, евени, евенки, нанайці
<i>Сіно-тибетська мовна сім'я</i>	
Китайська	Китайці, дунгане
Тібето-бірманська	Тібетці, м'янма, качарі, іцзу
Західно-гімалайська	Камаурі, лахумі
<i>Тайська мовна сім'я</i>	
Тайська	Сіамці, лао, таї,
Лі	Лі
Гелао	Гелал
Дун-шунська	Дун, шун
<i>Австро-азійська мовна сім'я</i>	
В'єтська	В'єти, мірнгі
Мон-кхмерська	Мони, кхмери
Мяо-яо	Мяо, яо
Мунда	Мунди, сантали, хо, корку, савара

Паунг-ва	Ва, палаунг
Малаккська	Етноси півострова Малакка
<i>Дравідійська мовна сім'я</i>	
	Таміли, каннара, телугу, маври, малаяли, гонди
<i>Андаманська мовна сім'я</i>	
	Андаманці, джарави, ереви
<i>Чукотсько-корякська мовна сім'я</i>	
	Чукчі, коряки, ітельмени
<i>Ескімосо-алеутська мовна сім'я</i>	
	Ескімоси, алеути
<i>Австронезійська мовна сім'я</i>	
Індонезійська	Яванці, сунди, малайці, малагасійці (мальгаші)
Полінезійська	Маорійці, самоанці, гавайці, тонга, таїтяни
Меланезійська	Фіджійці, вануатуанці
Мікронезійська	Маршальці, чаморо
<i>Австралійська мовна сім'я</i>	
	200-500 корінних етносів Австралії
<i>Папуаська мовна сім'я</i>	
	700-1000 корінних етносів Нової Гвінеї
<i>Мови індіанців Америки</i>	
Сім'я на-дене	Індіанці Канади
Північно-американська сім'я	Індіанці Канади і США
Центрально-американська сім'я	Індіанці Мексики і США
Сім'я чібча-паес	Індіанці Центральної Америки
Андська сім'я	Індіанці Перу, Болівії, Еквадору, Чилі, Аргентини
Екваторіально-туканоанська	Індіанці Парагваю і Бразилії
Же-пано-карибська сім'я	Індіанці екваторіальної зони Південної Америки та Карибського регіону
<i>Семіто-хамітська мовна сім'я</i>	
Семітська	Араби, євреї, тиграї
Берберська	Бербери, туареги
Кушитська	Оромо, сомалійці
Чадська	Хауса, котоко

Єгипетська	Коптська (давньоєгипетська) мова, якою користуються в богослужіннях єгиптяни-християни
<i>Нігеро (конго)-кордофанська мовна сім'я</i>	
Нігер-конго	Народи банту: руанда, конго, шуні, рунді, зулу, банда, фульбе
<i>Ніло-сахарська мовна сім'я</i>	
Шарі-нільська	Нубійці, масаї, нілоти
Сахарська	Тубу, загава
Сонгаї	Сонгаї, маба, фур, комма
<i>Койсанська мовна сім'я</i>	
	Сан (бушмени), кой-коїн (готтентоти), сандале, хатса
<i>Етноси, які не входять до жодної мовної сім'ї</i>	
	Баски, корейці, японці, айни, юкагіри, нівхи, кети, буриші, тараска, зуні

Етнічні кордони не завжди збігаються з державними, тому за ознакою етнічного складу виділяють наступні види держав:

1. Моноетнічні держави, в яких частка етноменшин не перевищує 10%.
2. Переважно моноетнічні держави, в яких частка етнічної нації, перевищує 65%, існують досить значні етноменшини.
3. Двоетнічні держави - існує домінування двох етносів та незначна частка (до 10 %) етноменшин.
4. Поліетнічні держави поділяються на кілька підтипів.
 - Держави з трьома і більше ареалами проживання корінних етносів, один із яких суттєво переважає (понад 65%).
 - Держави з трьома і більше ареалами проживання корінних етносів, жоден із яких не має кількісної переваги над іншими.
 - Держави колонізаційного типу з расово змішаним населенням і досить великою часткою аборигенів.
 - Держави колонізаційного типу з расово змішаним населенням і порівняно невеликою часткою аборигенів (до 10 %).

Завдання для обговорення на практичній роботі

Завдання 1. Використовуючи карту Раси світу, дайте відповіді на наступні запитання:

1. Яка класифікація рас використовується в легенді карти?

2. Які особливості географії великих рас? Який зв'язок спостерігається між районами формування великих рас і расовим складом

населення цих районів?

3. Які основні зони контактів народів великих рас можна виділити на карті світу? Які змішані і перехідні расові форми між ними утворились?

4. В яких районах світу спостерігається найбільш різноманітний в расовому відношенні склад населення? В яких регіонах ця різноманітність менш виражена? Яку роль в цьому відіграли природні умови і особливості заселення території?

Завдання 2. Проаналізуйте карту «Етнічний склад України» (Додаток Г). Для цього визначте:

1. Який спосіб застосовано для відображення етнічного складу населення нашої країни на карті «Етнічний склад населення України»?

2. Чому застосовано вказаний метод? В чому його переваги і недоліки?

3. Як відображено на карті розміщення національних меншин?

4. Чи усі нації і народності, що проживають на території України, перераховані в легенді карти? Який для цього застосовано принцип відбору і чому?

5. Яка класифікація народів України відображена в легенді карти?

6. До якої мовної сім'ї і групи відноситься та чи інша етнічна спільність?

2. Які особливості природи і господарства основної території проживання певного народу?

3. В чому складаються особливості рисунку розселення етнічної спільності, що розглядається і чим вони пояснюються?

4. Де, крім основної етнічної території, проживають значні групи даного народу? Чи є суттєві розбіжності в природі і господарстві цих територій у порівнянні з основним ареалом розселення народу?

5. В оточенні яких народів проживає етнічна спільність, що розглядається?

6. Які споріднені даному народу нації і народності живуть на території нашої країни і в яких районах вони зосереджені?

7. Які національні особливості побуту віросповідання, ведення господарства та традиції притаманні даному етносу?

Щоб детальніше вивчити народи України рекомендується заздалегідь окремим студентам підготувати коротке повідомлення про етногенез окремих націй і народів України. В цих повідомленнях необхідно висвітлити історію формування певної етнічної спільноти, райони поширення племен, з яких сформувався даний народ, його мова і особливості побуту.

Картографічна робота. На контурну карту нанесіть ареали проживання представників перехідних расових форм

Тести для самоконтролю

1. Найпоширенішою мовою у світі є мова:
а) хінді; б) китайська; в) англійська; г) арабська
2. Найбільшою мовною сім'єю є:
а) індоєвропейська; б) алтайська; в) уральська; г) китайсько-тибетська
3. Вкажіть рядок з назвами етносів, серед яких усі є корінними на території України:
а) росіяни, кримські татари; б) кримські татари, караїми, кримчаки;
в) чехи, угорці, румуни; г) греки, албанці, караїми
4. Яка країна відноситься до двонаціональних?
а) Канада; б) Німеччина; в) Велика Британія; г) Італія
5. Як називають раси, що утворюються внаслідок змішування різних рас (нащадків змішаних шлюбів)?
а) ареальні; б) змішані; в) пограничні; г) перехідні
6. Як називають нащадків від шлюбів європеоїдів і монголоїдів?
а) мулати; б) мальгаші; в) малайці; г) самбо; д) метиси
7. Яка перехідна раса сформувалася на південно-східній межі розселення південних європеоїдів у зоні контакту з австралоїдами?
а) драввідійська; б) ефіопська; в) уральська; г) малайська
8. Як називають нащадків від шлюбів негроїдів та монголоїдів? Вкажіть дві відповіді
а) самбо; б) малайці; в) метиси; г) мулати; д) мальгаші
9. Установіть відповідність між національними та етнічними меншинами і місцями їх компактного проживання на території України:

1. Румуни	а) Житомирська
2. Поляки	б) Полтавська
3. Гагаузи	в) Чернівецька
4. Греки	г) Одеська
	д) Донецька
10. Установіть відповідність між етнографічними групами українців та районами й областями їх компактного проживання:

1. Бойки	а) Закарпатська область
2. Поліщуки	б) Карпати
3. Слобожани	в) Харківська область
4. Русини	г) Полісся

Практична робота № 3

РЕЛІГІЇ СВІТУ, РОЗВИТОК ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Мета – сформуванати знання щодо зародження релігій світу, їх розповсюдження; вивчити зародження, розвиток існування та занепад цивілізацій.

Теоретичні відомості

Релігія – це система поглядів, світосприймання і світовідчуття, яка передає віру людей у реальне існування Бога і має зовнішні прояви у поведінці, побуту та спеціальних атрибутах.

Сучасні релігії поділяють на світові, національні та місцеві.

До світових релігій належать *християнство, буддизм та іслам*.

Християнство - найпоширеніша світова релігія, що виникла на Близькому Сході, в Палестині. Її сповідує понад 2 млрд. осіб. Гілками християнства є:

Православ'я (існує дві групи церков Східні та Стародавні Східні). Нараховується близько 308 млн. прихильників православ'я;

Католицизм – сповідує понад 1 млрд. осіб;

Протестанство. Напрями протестантства є лютеранство, кальвінізм, англіканство, баптизм, адвентизм, п'ятидесятництво та ін.

Іслам – наймолодша світова релігія та друга за кількістю віруючих після християнства (понад 1,2 млрд. осіб). Іслам поділений на дві основні конфесії – сунізм і шиїзм, кожна з яких поділена на течії. На сучасному етапі до мусульманського простору входить 120 країн світу. У 35 країнах мусульмани становлять більшість населення, у 28 країнах іслам є державною релігією.

Буддизм найстаріша світова релігія, яка виникла на території Індії. Течіями буддизму є махаяна та хінаяна. Кількість буддистів у світі становить від 325 до 700 млн. осіб, з яких 56% с прибічниками махаяни. Особливим напрямком буддизму (відгалуження махаяни) с ламаїзм.

Національні релігії переважно сповідують окремі етноси. До них належать: *ведизм* (вірування стародавніх племен індоаріїв); *індуїзм* (національна релігія Індії, яка виникла на основі ведизму, сповідують 700-800 млн. осіб); *сикхізм* (національна релігія Індії, що виникла у Пенджабі, сповідують 18 млн. осіб); *зороастризм* (національна релігія Ірану до його завоювання арабами, яка сформувалась під впливом іудаїзму, сповідують 190-230 тис. осіб); *конфуціанство* (національна релігія Китаю, сповідують 0,5 млрд. осіб); *синтоїзм* (національна релігія Японії, сповідують 2,8 млн. осіб); *іудаїзм* (послідовниками є євреї, сповідують 13-18 млн. іудеїв); джайнізм, даосизм та інші.

Місцеві (первісні або традиційні) вірування покладено в основу практично усіх світових і національних релігій. Але місцеві вірування не відображені у священних книгах чи інших писемних джерелах) а передаються з покоління в покоління. До первинних вірувань належить тотемізм, анімізм, шаманізм, фетишизм, магія, культ предків, політеїзм. Традиційні вірування сповідує приблизно 100-115 млн. осіб. Найбільше таких людей в Африці, 70-75 млн. осіб, які заселяють континент південніше Сахари.

Завдання для обговорення на практичній роботі

Завдання 1. Використовуючи додаткову літературу та інтернет-джерела, підготуйте повідомлення про одну з цивілізацій (за вибором). Охарактеризуйте історію зародження, етапи розвитку, регіони поширення, особливості культури і побуту та ін.

1. Давньоегипетська цивілізація;
2. Шумерська цивілізація.
3. Ассирійська цивілізація.
4. Вавилонська цивілізація. I
5. Еллінська цивілізація.
6. Мінойська цивілізація.
7. Греко-римська цивілізація.
8. Персидська цивілізація.
9. Фінікійська цивілізація.

Завдання 2. Використовуючи додаткову літературу та інтернет-джерела, підготуйте повідомлення про одну з релігій (за вибором). Охарактеризуйте історію зародження, етапи розвитку, регіони поширення, культові споруди.

1. Первісні вірування та їхня географія.
2. Національні релігії (*індуїзм, конфуціанство, синтоїзм, іудаїзм*), їх поширення.
3. Географія християнства.
4. Географія ісламу.
5. Географія буддизму.

Завдання 3. В процесі обговорення доповідей з'ясуйте:

Як релігія впливає на спосіб життя населення? Наведіть конкретні приклади?

Як на Вашу думку у подальшому змінюватиметься релігійний склад населення окремих країн світу та України? Які чинники цьому сприятимуть?

Завдання 4. Використовуючи матеріали лекції та додаткову літературу заповніть таблицю 3 «Напрями протестантства».

Таблиця 3.

Напрями протестантства

Напрямок протестантства	Час виникнення та засновник релігійного напрямку	Країна поширення

Картографічна робота. Нанесіть на контурну карту світу шляхи поширення світових релігій.

Тести для самоконтролю

- Назвіть країни, де більшість населення сповідує православ'я:
а) Хорватія; б) Данія; в) Бразилія; г) Швеція;
д) Греція; е) Польща; є) Угорщина; ж) Іспанія
- Назвіть країну, де більшість населення сповідує синтоїзм
а) Сирія; б) Японія; в) Сенегал; г) Сінгапур
- Виберіть зі списку національні релігії
а) католицизм; б) іудаїзм; в) синтоїзм; г) іслам; д) індуїзм
- Релігії, які поширилися серед народів різних країн і різних континентів
а) світові; б) міжнародні; в) державні; г) традиційні
- Назвіть країни, де більшість населення сповідує іслам.
а) Ізраїль; б) Малайзія, в) Туреччина; г) Азербайджан;
д) Бруней; е) Казахстан; є) Пакистан; ж) США.
- Яку частку (%) в населенні світу становлять християни
а) 20,12; б) 5,89; в) 5,80; г) 3,42; д) 17, 33; е) 13,34; ж) 33,4
- Вкажіть відповідність між країною та релігією, що сповідує більшість населення цієї країни.

1. Албанія	а) католицизм
2. Японія	б) синтоїзм
3. Італія	в) протестантизм
4. Швеція	г) православ'я
5. Грузія	д) іудаїзм
6. Ізраїль	е) іслам

Практична робота № 4

ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Мета: ознайомитися з показниками якості життя населення, навчитися оцінювати якість життя населення різних країн світу. Виявити основні проблеми, пов'язані з якістю життя в різних країнах світу та в Україні.

Теоретичні відомості

Географія способу життя – це наука, що вивчає геопросторову диференціацію людської діяльності у її індивідуальних проявах і тісних зв'язках з географічним середовищем. У рамках географії способу життя досліджуються різноманітні питання: який побут оточує людей, як працюють, як розподіляють свої доходи, як вони проводять вільний час, як формуються сімейні стосунки, яка соціальна організація суспільства, яку релігію сповідують, якими цивілізаційними цінностями дорожать тощо.

У широкому значенні *«спосіб життя»* – це соціокультурне явище, яке увібрало в себе історичний досвід, суспільні цінності, ставлення до навколишнього світу, яке виявляється у вигляді певної системи життєдіяльності, що має чіткі цивілізаційні ознаки.

У вузькому значення *«спосіб життя»* - складена у певних культурно-історичних умовах система найтипівіших, незмінно повторюваних щодня способів організації діяльності індивідів з метою задоволення основних потреб людини.

На підставі класифікації людських потреб структуру способу життя формують такі елементи:

- спосіб отримання засобів до існування, що визначається трудовою діяльністю, яка сильно впливає на інші елементи структури способу життя;
- спосіб організації побуту, що охоплює діяльність людини для забезпечення себе і своєї родини житлом, їжею, одягом, лікуванням, освітою;
- спосіб реалізації духовного потенціалу, який виявляється через діяльність людини у політичному, релігійному, культурному інститутах суспільства;
- спосіб організації відпочинку.

Рівень життя – це категорія, яка характеризує ступінь задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб населення країни, регіонів чи окремих соціальних груп.

Рівень життя – це інтегральний показник, обчислюючи який, за підходами ООН, враховують такі компоненти: здоров'я населення, споживання продуктів харчування, зайнятість і умови праці, освіта, житлові умови, соціальне

забезпечення, одяг, рекреація, права людини. Перелічені ознаки оцінюють кількісними та якісними показниками. Інтегральним виразником рівня життя населення є показник індексу людського розвитку (UIP). Індекс людського розвитку розраховують на підставі кількох показників – ВВП на одного жителя, рівень освіченості, очікувана тривалість життя.

Якість життя - інтегральний показник соціально-економічних екологічних, політичних і культурно-ідеологічних умов життєдіяльності населення. Щоб визначити якість життя населення, треба проаналізувати перелічені групи показників, порівнявши їх із нормативними (або мінімально чи максимально допустимими) критеріями.

1. **Екістичні** показники – ступінь комфортності природних умов для проживання людей; санітарно-гігієнічні умови поселень; забрудненість навколишнього середовища; площа лісів і зелених насаджень; площа природно-заповідного фонду; розораність земель; площа території, зайнята кар'єрами та промисловими зонами; щільність населення; рівень урбанізації; транспортна пов'язаність поселень, якість транспортних мереж тощо.

2. **Економічні** – ВВП на одного мешканця з урахуванням паритету купівельної спроможності; рівень особистих доходів населення; особливості ринку праці, зокрема рівень економічної активності, рівень безробіття, рівень безпеки праці, ступінь прогресу технологічних процесів; структура господарського комплексу за формами власності.

3. Соціальні:

- демографічні
- споживчі
- побутові умови та якість сфери обслуговування;
- політичні умови та правовий захист населення.

4. **Культурно-цивілізаційні** – рівень письменності, функціональна неграмотність, рівень освіченості, релігійність населення; ставлення людей до національних традицій; книгодрукування, доступність до засобів масової інформації: відвідуваність закладів культури; особливості національного менталітету; культурний потенціал регіону.

Загалом усе населення світу, враховуючи споживацькі особливості та екологічні умови життєдіяльності, можна поділити на три планетарні класи: пере споживачі, стійкі споживачі, недоспоживачі.

Світовий банк класифікує всі країни, що є його членами (182), а також всі інші країни з населенням, що перевищує 30 тисяч чоловік (у цілому – 210 країн). 1. Групи країн за рівнем доходів Національної економіки поділяються на дані групи відповідно до рівня ВВП на душу населення. Виділяються наступні групи: країни з низьким рівнем доходів (785 дол. або менше); країни з рівнем

доходів нижче середнього (786 – 3 125 дол.); країни з рівнем доходів вище за середній (3 126 – 9 655 дол.); країни з високим рівнем доходів (9 656 дол. і вище).

Якість і рівень життя населення безпосередньо залежить від забезпеченості продуктами харчування. Критерієм якості життя є доступ населення до питної води. Рівень і якість життя населення характеризує його здоров'я. Здоров'я асоціюється з фізіологічною, психічною, моральною та інтелектуальною здатністю людини виконувати свої соціальні функції.

Питання для обговорення на практичній роботі

1. Охарактеризуйте поняття «спосіб життя», «рівень життя», «якість життя»).
2. Сукупність економічних і соціальних умов та факторів, що впливають на якість життя населення
3. Регіональна специфіка впливу різних чинників на спосіб життя населення.
4. Концепція ООН щодо оцінки рівня життя населення. Система показників якості життя населення.
5. Індекс людського розвитку як інтегральний показник рівня гуманітарного розвитку.
6. Групування країн світу за рівнем людського розвитку.
7. Поняття «соціального розвитку» та «соціального прогресу».
8. Охарактеризуйте територіальну специфіку поширення окремих захворювань серед населення.
9. Проблема відсталості країн і бідності населення.
10. Критерії оцінювання бідності населення.
11. Чи існує проблема бідності в Україні. Якими заходами можна її подолати
12. Продовольча проблема, рівень забезпеченості населення продуктами харчування.
13. Регіональні типи харчування населення.
14. В яких країнах світу виникла проблема недоїдання? В яких переїдання?
15. Забезпечення населення питною водою.
16. Регіональні аспекти здоров'я населення. Показники здоров'я населення
17. Географічні закономірності поширення різних хвороб.
18. Культурно-цивілізаційні риси способу життя.

Лабораторна робота № 10

КОМПЛЕКСНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСЕЛЕННЯ СВОГО КРАЮ

Мета: опанувати головні способи самостійного пошуку інформації про населення окремих країн, областей, районів; засвоїти методику комплексної характеристики населення області, виробити навички письмового аналізу та графічного зображення статистичних, літературних і картографічних даних із джерел демографічного характеру.

Завдання 1. За наведеним планом охарактеризувати населення і розселення Вінницької області, необхідну літературу підібрати самостійно.

Характеристику населення свого краю рекомендується давати за усіма основними розділами курсу географії населення на фоні усієї країни.

Пропонується наступний **план** характеристики населення окремого району:

1. Динаміка чисельності населення району за роки незалежності. Порівняння темпів приросту населення з загальнообласними та загальнодержавними даними і пояснення причин відмінності в темпах (скорочення росту) населення.

2. Природний рух населення району, порівняння його з загальнообласними та загальнодержавними даними. Тип відтворення населення та його обґрунтування.

3. Стативно-вікова структура населення району, зміни у стативно-віковій структурі населення за останнє десятиліття. Відмінності в стативно-віковій структурі населення у порівнянні з загальнодержавними даними. Стативно-вікова структура міського і сільського населення.

4. Національний склад населення і особливості розміщення окремих національних груп по території району.

5. Розміщення населення по території району. Відмінності в показниках щільності населення, їх причини. Густина сільського населення.

6. Трудові ресурси району і їх використання. Частка працездатного населення в загальній чисельності населення району і зміна її за останні роки. Структура населення, зайнятого в суспільному виробництві. Співставлення її з загальнообласними та загальнодержавними даними і пояснення відмінностей. Розподіл населення за джерелами засобів існування.

7. Міграційна рухливість населення області. Визначення сальдо міжрайонних міграцій, порівняння його з загальнодержавними даними. Міграційна рухливість чоловіків і жінок, міського і сільського населення.

Напрямок внутрішньорайонних і міжрайонних міграцій.

8. Розподіл населення між містом і селом та його зміни за роки незалежності. Групування міських поселень за людністю і динаміка населення в

містах різного типу. Географія міст району.

9. Сільське населення. Динаміка чисельності сільського населення. Людність і густота сільських поселень. Географічні відмінності в людності сіл району і їх обґрунтування.

10. Релігійна структура населення.

1 1. Якість життя населення.

Тематика індивідуального науково-дослідного завдання

1. Історія організації і проведення переписів населення в світі.
2. Розподіл населення по континентах і країнах.
3. Прогнози чисельності населення світу.
4. Економічні та демографічні наслідки демографічного старіння населення.
5. Демографічна політика в країнах Африки та Азії.
6. Демографічна політика в країнах Західної Європи.
7. Етногенез українського народу.
8. Формування ринку праці в Україні.
9. Ринок праці Європейського Союзу.
10. Освітній і професійний склад населення світу.
11. Великі географічні відкриття і пов'язані з ними міграції населення.
12. Міграції населення світу у 30-50-х роках ХХ століття.
13. Сучасні міграції населення у світі.
14. Просторово-часові аспекти міграції населення України.
15. Міграції населення України як наслідок військових дій
16. Проблеми розміщенні і використання трудових ресурсів.
17. Регіональні типи міст.
18. Проблем великих міст та шляхи їх вирішення.
19. «Індекс людського розвитку», його відмінності між країнами світу.
20. Суспільно-географічні засади дослідження сільського розселення.
21. Трансформація сільського розселення України.
22. Географічні особливості формування та розміщення етнографічних груп українців України.
23. Депортовані народи Євразії: географічно-етнографічна характеристика.
24. Національний склад населення Вінницької області, особливості його формування.
25. Соціально-географічна характеристика конфесійного складу населення України.
26. Технополіси і технопарки як сучасні об'єкти інфраструктури науки і освіти в світі.

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Влах М. Географія населення: Словник-довідник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005.
2. Гудзеляк І. Географія населення. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 126 с.
3. Гудзеляк І. Географія населення [навчальний посібник]. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232с.
4. Джаман В.О., Круль В.П., Чернюх Г.Я. Демогеографія. Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2002.
5. Дорошенко Л.С. Демографія. Кив: МАУП, 2005. 112 с.
6. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України: Навч. посібник. Тернопіль, 2007.
7. Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Житомир: Вид-во «Волинь», 2009. 96 с.
8. Муромцева Ю.І. Демографія: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2008. 300 с.
9. Населення України: Демографічний щорічник 2021 р. Київ, ДКС, 2022. 187 с.
10. Основи демографії: навчально-методичний посібник / І. І. Шеремет. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 56 с.
11. Слащук А. М., Поручинська І. В. Географія населення з основами демографії: Методичні рекомендації до практичних робіт для студентів денної та заочної форм навчання. Луцьк. 2022. 35 с.
12. Сюткін С. І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничогеографічних факультетів інститутів та університетів. Суми: СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002

Додаткова

1. Атлас вчителя / В.В. Молочко, Ж.Є. Бонк, І.Л. Дрогушевська та ін. К.: ДНВП «Картографія», 2010.
2. Атлас світу. Київ: ДНВП «Картографія», 2010
3. Весь світ. Енциклопедичний довідник. Раси, народи, нації і народності. Київ, 2000. 398 с.
4. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Монографія. К.: МВС України, 2009.
5. Дністрянський М.С. Етногеографія України: Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
6. Доценко А.І., Зінич В.Т., Великохатько О.Т., Танцюра В.Л.

Розселення в Україні: проблеми і перспективи / Під ред. Б. М. Данилишина К.: РВПС України НАН України, 2006.

7. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура). К.: НАН України, РВПС України, К.: «Фенікс», 2010.

8. Драган О.І., Тертична Т.І. Демографія: [Електронний ресурс]: конспект лекцій для студентів напряму підготовки 6.030505 «Управління персоналом та економіка праці» денної форми навчання. Київ: НУХТ, 2014. 132 с.

9. Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О. Географія релігій. К.: АртЕк, 1998.

10. Підгорний А.З. Демографічна статистика. Навчальний Одеса: ОДЕУ, 2010. 165 с.

Інтернет-джерела про населення світу та України

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Демографічний щорічник ООН. URL: <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
3. Євростат. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>
4. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України імені М.В. Птухи [Електронний ресурс]. URL: <http://www.idss.org.ua>
5. Міжнародна організація праці (МОП) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
6. Програма ООН з населених пунктів [Електронний ресурс]. URL: <http://www.un.org/ru/ga/habitat>
7. Результати Першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua>
8. Фонд ООН з народонаселення (UNFPA). URL: <http://www.unfpa.org/>
9. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/birth-rate/country-comparison>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Показники відтворення населення країн світу
у розрахунку на 1000 осіб у 2022 році

(за даними The World Factbook)

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
Австралія	12,30	6,77	5,53
Австрія	9,45	9,85	-0,4
Азербайджан	13,59	6,92	6,67
Албанія	12,69	7,31	6,38
Алжир	18,52	4,32	14,2
Американське Самоа (США)	16,70	6,10	10,60
Американські Віргінські Острови (США)	11,63	8,78	2,85
Ангілья (Велика Британія)	12,01	4,64	7,37
Ангола	41,80	8,01	33,79
Андорра	6,88	7,92	-1,04
Антигуа і Барбуда	15,16	5,65	9,51
Аргентина	15,58	7,32	8,26
Аруба (Нідерланди)	11,82	8,62	3,2
Афганістан	35,46	12,33	22,83
Багамські Острови	14,64	6,41	8,23
Бангладеш	17,69	5,47	12,22
Барбадос	10,83	7,96	2,87
Бахрейн	12,40	2,82	9,58
Беліз	21,28	3,94	17,34
Бельгія	10,95	9,64	1,31
Бенін	41,15	8,01	33,14
Бермудські Острови	11,03	9,11	1,92

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
(Велика Британія)			
Білорусь	9,08	12,88	-3,8
Болгарія	8,05	14,41	-6,36
Болівія	18,61	6,48	12,13
Боснія і Герцеговина	8,41	10,26	-1,85
Ботсвана	20,28	9,05	11,23
Бразилія	13,96	6,81	7,15
Британські Віргінські Острови (Велика Британія)	10,95	5,38	5,57
Бруней	16,14	3,79	12,35
Буркіна-Фасо	33,57	7,71	25,86
Бурунді	35,17	5,96	29,21
Бутан	15,94	6,22	9,72
В'єтнам	15,69	5,77	9,92
Вануату	21,57	3,98	17,59
Велика Британія	10,79	9,07	1,72
Венесуела	17,27	6,81	10,46
Вірменія	11,10	9,51	1,59
Волліс і Футуна (Франція)	12,27	5,79	6,48
Габон	26,03	5,67	20,36
Гаїті	21,12	7,23	13,89
Гамбія	28,78	5,81	22,97
Гана	28,55	6,14	22,41
Гаяна	16,72	6,91	9,81
Гватемала	22,34	4,91	17,43
Гвінея	35,67	8,12	27,55
Гвінея-Бісау	36,45	7,50	28,95
Гернси (Велика Британія)	9,75	9,17	0,58

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
Гібралтар (Велика Британія)	13,93	8,76	5,17
Гондурас	17,92	4,68	13,24
Гонконг (Китай)	8,04	7,98	0,06
Гренада	13,94	8,31	5,63
Гренландія (Данія)	13,79	8,96	4,83
Греція	7,61	12,04	-4,43
Грузія	11,00	10,80	0,2
Гуам (США)	18,56	6,03	12,53
Данія	11,22	9,52	1,7
Демократична Республіка Конго	40,08	7,94	32,14
Джерсі (Велика Британія)	12,41	7,75	4,66
Джибуті	22,25	7,12	15,13
Домініка	13,91	8,11	5,8
Домініканська Республіка	18,03	6,29	11,74
Еквадор	16,45	5,17	11,28
Екваторіальна Гвінея	29,95	8,95	21
Еритрея	27,04	6,69	20,35
Есватіні	23,35	9,71	13,64
Естонія	8,75	13,10	-4,35
Ефіопія	30,49	5,70	24,79
Єгипет	21,46	4,32	17,14
Ємен	24,64	5,62	19,02
Замбія	34,86	6,12	28,74
Західний Берег Ріки Йордан (Палестина)	24,42	3,40	21,02
Зімбабве	33,07	8,76	24,31
Ізраїль	17,41	5,05	12,36
Індія	16,82	10,30	6,52

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
Індонезія	15,32	6,75	8,57
Ірак	24,70	3,90	20,8
Іран	15,27	5,17	10,1
Ірландія	12,32	6,73	5,59
Ісландія	12,96	6,56	6,4
Іспанія	7,13	10,22	-3,09
Італія	6,95	11,31	-4,36
Йорданія	22,58	3,45	19,13
Кабо-Верде	18,49	5,80	12,69
Казахстан	15,38	8,11	7,27
Кайманові Острови (Велика Британія)	11,69	5,97	5,72
Камбоджа	19,29	5,76	13,53
Камерун	35,53	7,73	27,8
Канада	10,17	8,12	2,05
Катар	9,33	1,42	7,91
Кенія	26,39	5,01	21,38
Киргизстан	19,54	6,12	13,42
Китай (без Тайваню)	9,93	7,90	2,03
Кіпр	10,57	6,94	3,63
Кірибаті	20,12	6,92	13,2
Колумбія	15,21	7,73	7,48
Коморські Острови	22,52	6,55	15,97
Косово[1]	14,85	8,12	6,73
Коста-Рика	14,28	4,91	9,37
Кот-д'Івуар	28,30	7,60	20,7
Куба	10,11	9,29	0,82
Кувейт	17,78	2,25	15,53

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
Кюрасао (Нідерланди)	13,20	8,71	4,49
Лаос	20,90	6,37	14,53
Латвія	8,73	14,65	-5,92
Лесото	23,15	11,05	12,1
Литва	9,26	15,12	-5,86
Ліберія	36,64	6,62	30,02
Ліван	13,10	5,57	7,53
Лівія	21,56	3,45	18,11
Ліхтенштейн	10,32	7,98	2,34
Люксембург	11,61	7,21	4,4
Маврикій	9,86	8,86	1
Мавританія	28,06	7,43	20,63
Мадагаскар	28,68	6,00	22,68
Макао (Китай)	9,11	4,72	4,39
Малаві	27,94	4,58	23,36
Малайзія	14,55	5,69	8,86
Малі	41,07	8,53	32,53
Мальдіви	15,54	4,15	11,39
Мальта	9,73	8,48	1,25
Марокко	17,42	6,60	10,82
Маршаллові Острови	22,00	4,28	17,72
Мексика	13,55	7,71	5,84
Мозамбік	37,47	10,25	27,22
Молдова	10,19	12,47	-2,28
Монако	6,66	10,70	-4,04
Монголія	15,84	6,30	9,54
Монтсеррат (Велика Британія)	10,90	5,91	4,99

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
М'янма	16,34	7,13	9,21
Намібія	25,01	6,85	18,16
Науру	21,10	6,32	14,78
Непал	17,53	5,58	11,95
Нігер	47,08	9,87	37,21
Нігерія	34,19	8,70	25,49
Нідерланди	10,99	9,24	1,75
Нікарагуа	16,52	5,17	11,08
Німеччина	9,08	11,98	-2,9
Нова Зеландія	12,78	6,89	5,89
Нова Каледонія (Франція)	14,13	5,88	8,25
Норвегія	12,00	7,96	4,04
Об'єднані Арабські Емірати	10,81	1,56	9,25
Оман	22,11	3,23	18,88
Острів Мен (Велика Британія)	10,58	10,18	0,4
Острови Кука (Нова Зеландія)	12,55	9,10	3,45
Острови Святої Єлени, Вознесіння і Трістан-да-Кунья (Велика Британія)	9,34	8,08	1,26
Острови Теркс і Кайкос (Велика Британія)	13,54	3,50	10,04
Пакистан	26,48	6,02	20,46
Палау	11,52	8,25	3,27
Панама	17,99	6,11	11,88
Папуа Нова Гвінея	29,03	5,54	23,49
Парагвай	16,32	4,87	11,45
Перу	17,21	11,32	5,89
Південна Корея	6,92	7,12	-0,2

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
Південний Судан	37,69	9,52	28,17
Південно-Африканська Республіка	18,56	9,26	9,3
Північна Корея	14,21	9,53	4,68
Північна Македонія	10,45	9,61	0,84
Північні Маріанські Острови (США)	15,50	5,44	10,06
Польща	8,50	10,71	-2,21
Португалія	8,00	10,90	-2,9
Пуерто-Рико (США)	7,87	9,76	-1,89
Республіка Конго	31,82	8,38	23,44
Росія	9,45	13,36	-3,91
Руанда	26,44	5,86	20,58
Румунія	8,76	15,26	-6,5
Сальвадор	17,87	5,91	11,96
Самоа	19,21	5,37	13,84
Сан-Марино	8,85	8,82	0,03
Сан-Томе і Принсіпі	28,19	6,20	21,99
Саудівська Аравія	14,22	3,42	10,8
Сейшельські Острови	12,37	6,88	5,49
Сектор Гази (Палестина)	27,67	2,91	24,76
Сен-Бартельмі (Франція)	9,29	9,01	0,28
Сенегал	31,51	5,08	26,43
Сен-Мартен (Франція)	14,09	4,64	9,45
Сен-П'єр і Мікелон (Франція)	6,47	11,22	-4,75
Сент-Вінсент і Гренадини	12,27	7,49	4,78
Сент-Кітс і Невіс	12,24	7,27	4,97
Сент-Люсія	12,02	8,07	3,32

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
Сербія (без Косово)	8,92	16,39	-7,47
Сирія	22,72	4,22	18,5
Сінгапур	9,05	4,04	5,01
Сінт-Мартен (Нідерланди)	12,56	6,07	6,49
Словаччина	8,94	10,13	-1,19
Словенія	8,30	10,40	-2,1
Соломонові Острови	22,71	3,96	18,75
Сомалі	37,98	11,62	26,36
Сполучені Штати Америки	12,28	8,38	3,9
Судан	33,47	6,30	27,17
Суринам	15,38	6,59	8,79
Східний Тімор	30,94	5,61	25,33
Сьєрра-Леоне	32,20	9,32	22,88
Таджикистан	20,73	5,72	15,01
Таїланд	10,14	7,76	2,38
Тайвань[2]	7,39	7,89	-0,5
Танзанія	33,30	5,09	28,21
Того	31,86	5,27	26,59
Тонга	20,31	4,95	15,36
Тринідад і Тобаго	10,79	8,38	2,41
Тувалу	22,70	7,97	14,73
Туніс	14,62	6,36	8,26
Туреччина	14,28	6,05	8,23
Туркменістан	17,51	5,95	11,56
Уганда	40,94	5,02	35,92
Угорщина	8,65	12,88	-4,23
Узбекистан	15,53	5,41	10,12
Україна	9,00	13,77	-4,77

Країна	Народжень на 1000 осіб	Смертей на 1000 осіб	Природний приріст
Уругвай	12,71	9,18	3,53
Фарерські Острови (Данія)	14,94	8,63	6,31
Федеративні Штати Мікронезії	18,39	4,19	14,2
Фіджі	16,56	6,37	10,19
Філіппіни	22,28	6,41	15,87
Фінляндія	10,42	10,35	0,07
Фолклендські Острови (Велика Британія)	10,90	4,90	6
Франція	11,66	9,54	2,12
Французька Полінезія (Франція)	13,47	5,59	7,88
Хорватія	8,65	12,88	-4,23
Центральноафриканська Республіка	32,79	11,76	21,03
Чад	40,45	9,45	31
Чехія	8,59	10,74	-2,15
Чилі	12,75	6,52	6,23
Чорногорія	11,19	10,33	0,86
Швейцарія	10,36	8,40	1,96
Швеція	10,83	9,46	1,37
Шрі-Ланка	13,80	6,49	7,31
Ямайка	15,91	7,43	8,48
Японія	6,95	11,59	-4,64

ДОДАТОК Б
Список країн за показником сальдо міграції та рівнем урбанізації
2020 рік (за даними The World Factbook)

Країна	Відносне сальдо міграції, осіб/1000 осіб населення	Рівень урбанізації, %
Африка		
<i>Північна Африка</i>		
Алжир	-0,82	73,73%
Єгипет	-0,31	44,63%
Лівія	-1,61	80,69%
Марокко	-1,74	63,53%
Судан	-1,67	35,25%
Туніс	-1,33	69,57%
<i>Західна Африка</i>		
Бенін	0,24	48,41%
Буркіна-Фасо	-0,61	30,61%
Гамбія	-0,04	62,58%
Гана	-0,16	57,35%
Гвінея	0,00	36,88%
Гвінея-Бісау	-3,63	44,20%
Кабо-Верде	-0,57	66,65%
Кот-д'Івуар	1,18	51,71%
Ліберія	-2,74	52,09%
Мавританія	-0,72	55,33%
Малі	-3,08	43,91%
Нігер	-0,64	16,63%
Нігерія	-0,21	51,96%
Сенегал	-0,71	48,12%
Сьєрра-Леоне	2,03	42,92%
Того	-1,81	42,80%
<i>Східна Африка</i>		
Бурунді	7,09	13,71%
Джибуті	4,59	78,06%
Еритрея	-10,11	41,35%
Ефіопія	-0,19	21,70%
Замбія	0,24	44,63%
Зімбабве	-4,83	32,24%
Кенія	-0,19	28,00%
Коморські Острови	-2,25	29,38%
Маврикій	0,00	40,76%
Мадагаскар	00	38,53%
Малаві	0	17,43%
Мозамбік	-1,58	37,07%

Країна	Відносне сальдо міграції , осіб/1000 осіб населення	Рівень урбанізації, %
Руанда	-3,21	17,43%
Сейшельські Острови	0,86	57,55%
Сомалі	-2,18	46,14%
Танзанія	-0,41	35,23%
Уганда	-3,26	24,95%
<i>Центральна Африка</i>		
Ангола	-0,19	66,83%
Габон	3,67	90,09%
Демократична Республіка Конго	-0,71	45,64%
Екваторіальна Гвінея	13,96	73,10%
Камерун	-0,31	57,56%
Конго	-1	67,83%
Сан-Томе і Принсіпі	-7,19	74,35%
Центральноафриканська Республіка	-3,22	42,20%
Чад	-0,13	23,52%
<i>Південна Африка</i>		
Ботсвана	2,81	70,88%
Лесото	-4,55	29,03%
Намібія	0	52,03%
Південно-Африканська Республіка	0,00	67,35%
Свазіленд	-1,0	
<i>Америка</i>		
<i>Північна Америка</i>		
Канада	5,46	81,56%
Сполучені Штати Америки	3,02	82,66%
<i>Латинська Америка і Карибський регіон</i>		
<i>Центральна Америка</i>		
Беліз	-0,96	46,02%
Гондурас	-1,34	58,36%
Гватемала	-1,66	51,84%
Коста-Ріка	0,77	80,77%
Мексика	-0,76	80,73%
Нікарагуа	-2,15	59,01%
Панама	3,42	68,41%
Сальвадор	-6,29	73,44%
<i>Карибський регіон</i>		
Антигуа і Барбуда	2,03	24,43%
Багамські Острови	0,00	83,25%
Барбадос	-0,29	31,19%
Гаїті	-1,88	57,09%
Гваделупа	-2	

Країна	Відносне сальдо міграції, осіб/1000 осіб населення	Рівень урбанізації, %
Гренада	-2,43	36,54%
Домініка	-5,31	71,09%
Домініканська Республіка	-2,68	82,54%
Куба	-2,92	77,19%
Мартініка	-1	
Пуерто-Ріко (США)	-11,90	93,58%
Сент-Вінсент і Гренадіни	-6,47	53,03%
Сент-Кітс і Невіс	1,16	30,84%
Сент-Люсія	-1,09	18,84%
Тринідад і Тобаго	-1,01	53,21%
Ямайка	-7,70	56,31%
<i>Південна Америка</i>		
Аргентина	-0,08	92,11%
Болівія	-0,98	70,12%
Бразилія	-0,19	87,07%
Венесуела	13,88	88,28%
Гаяна	-7,42	26,79%
Гвіана	5	
Еквадор	0,00	64,17%
Колумбія	-1,58	81,42%
Парагвай	-0,07	62,18%
Перу	-0,75	78,30%
Суринам	2,54	66,15%
Уругвай	-0,88	95,52%
Чилі	0,33	87,73%
<i>Азія</i>		
<i>Західна Азія</i>		
Азербайджан	0,00	56,40%
Бахрейн	-0,82	89,51%
Вірменія	-5,36	63,31%
Грузія	0,06	59,45%
Ємен	-0,19	37,91%
Ізраїль	2,02	92,59%
Ірак	-0,83	70,89%
Йорданія	-11,08	91,42%
Катар	2,45	99,23%
Кіпр	6,96	66,82%
Кувейт	-3,87	100%
Ліван	-0,94	88,92%
Об'єднані Арабські Емірати	-3,45	87,05%
Оман	-0,45	86,28%

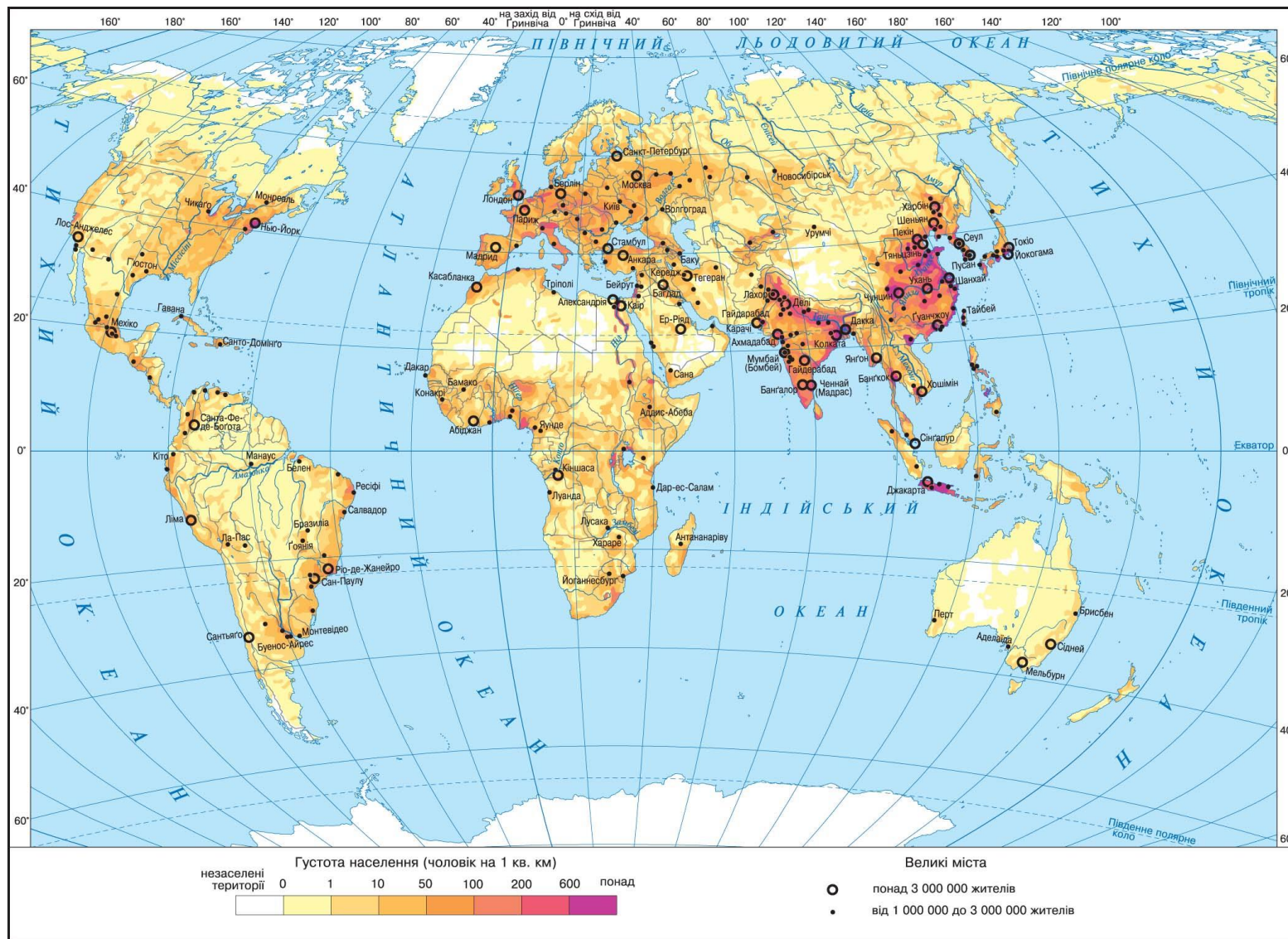
Країна	Відносне сальдо міграції, осіб/1000 осіб населення	Рівень урбанізації, %
Західний Берег Ріки Йордан (Палестина)	-4,09	76,72%
Саудівська Аравія	5,52	84,29%
Сирія	40,58	55,48%
Туреччина	-1,54	76,11%
<i>Центральна і Південна Азія</i>		
Афганістан	-0,10	26,03%
Бангладеш	-2,90	38,18%
Буган	0,00	42,32%
Індія	0,16	34,93%
Іран	-0,30	75,87%
Казахстан	0,39	57,67%
Киргизія	-4,87	36,86%
Мальдіви	-12,78	40,67%
Непал	-4,21	20,58%
Пакистан	-0,96	37,16%
Таджикистан	-1,03	27,51%
Туркменістан	-1,71	52,52%
Узбекистан	-1,78	50,42%
Шрі-Ланка	-1,22	18,71%
<i>Південно-Східна Азія</i>		
Бруней	2,18	78,25%
В'єтнам	-0,22	37,34%
Індонезія	-0,71	56,64%
Камбоджа	-2,70	24,23%
Лаос	-1,17	36,29%
Малайзія	1,48	77,16%
М'янма	-1,37	31,14%
Сінгапур	4,22	100%
Східний Тімор	-3,82	31,32%
Таїланд	-0,13	51,43%
Філіппіни	0,13	47,41%
<i>Східна Азія</i>		
Гонконг (Китай)	1,65	100%
Китай (без Тайваню)	-0,11	61,43%
Макао (Китай)	3,15	100%
Монголія	-0,77	68,66%
Північна Корея	-0,04	62,38%
Південна Корея	2,63	81,41%
Тайвань	0,85	78%
Японія	0,74	91,78%
Європа		

Країна	Відносне сальдо міграції, осіб/1000 осіб населення	Рівень урбанізації, %
<i>Північна Європа</i>		
Велика Британія	3,59	83,90%
Данія	2,73	88,12%
Естонія	-2,79	69,23%
Ірландія	3,79	63,65%
Ісландія	2,89	93,90%
Латвія	-5,19	68,31%
Литва	-4,54	68,05%
Норвегія	3,92	82,97%
Фінляндія	2,35	85,52%
Швеція	3,60	87,98%
<i>Західна Європа</i>		
Австрія	3,55	58,75%
Бельгія	4,38	98,08%
Ліхтенштейн	4,81	14,42%
Люксембург	12,01	91,45%
Монако	10,03	100%
Німеччина	1,78	77,45%
Нідерланди	1,90	92,24%
Франція	1,06	80,97%
Швейцарія	4,52	73,92%
<i>Східна Європа</i>		
Білорусь	0,72	79,48%
Болгарія	-0,29	75,69%
Молдова	-8,87	42,85%
Польща	-0,33	60,04%
Росія	1,70	74,75%
Румунія	-4,36	54,19%
Словаччина	0,20	53,76%
Угорщина	1,23	71,94%
Україна	-0,26	69,61%
Чехія	2,32	74,06%
<i>Південна Європа</i>		
Албанія	-3,23	62,11%
Андорра	0,00	87,92%
Боснія і Герцеговина	-0,38	49,02%
Греція	1,00	79,72%
Іспанія	4,35	80,81%
Італія	3,02	71,04%
Косово ^[2]	-1,07	35,00%
Північна Македонія	0,38	58,48%

Країна	Відносне сальдо міграції , осіб/1000 осіб населення	Рівень урбанізації, %
Мальта	5,49	94,74%
Португалія	0,91	66,31%
Сан-Марино	6,11	97,50%
Сербія (без Косово)	0,00	56,45%
Словенія	1,54	55,12%
Хорватія	-0,50	57,55%
Чорногорія	-4,97	67,49%
<i>Австралія та Океанія</i>		
Австралія	6,93	86,24%
Вануату	-1,30	25,52%
Гуам (США)	-10,96	94,94%
Кірибаті	-2,80	55,59%
Маршаллові Острови	-4,37	77,79%
Науру	-10,60	100%
Нова Зеландія	5,83	86,70%
Нова Каледонія (Франція)	3,66	71,52%
Палау	0,60	80,99%
Папуа Нова Гвінея	0,00	13,35%
Самоа	-7,51	17,89%
Соломонові Острови	-1,55	24,67%
Тонга	-18,01	23,10%
Тувалу	-6,41	64,01%
Федеративні Штати Мікронезії	-20,91	22,93%
Фіджі	-5,84	57,25%
Французька Полінезія (Франція)	-0,63	61,98%

ДОДАТОК В

Густина населення світу

ЕТНІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

